

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

Bakalářská práce

Barbora Hinková

**Ústavní vývoj na území České republiky
před a po roce 1989**

Constitutional evolution in Czech countries before and after 1989

Praha 2020

Vedoucí práce: Mgr. Jan Dobeš, Ph.D.

Poděkování

Děkuji za cenné rady a připomínky vedoucímu mé bakalářské práce Mgr. Janu Dobešovi, Ph.D. a své rodině a přátelům za podporu při dokončování této bakalářské práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného či stejného titulu.

V Praze, dne 22. ledna 2021

Barbora Hinková

Abstrakt

Cílem práce je analýza a porovnání ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky a ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky. Práce se také zabývá shrnutím historických reálií, které předcházejí vzniku obou ústav a shrnutím ústavního vývoje od roku 1960 po současnost.

Bakalářská práce čerpá vedle zmíněných ústavních zákonů i ze stenoprotokolů z digitálního repozitáře Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a dosavadní bohaté odborné literatury.

Klíčová slova

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Československá socialistická republika, Česká republika, Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., Ústavní zákon č. 1/1993 Sb.

Abstract

The aim of the work is to analyze and compare the Constitutional Act No. 100/1960 Coll., The Constitution of the Czechoslovak Socialist Republic and the Constitutional Act No. 1/1993 Coll., The Constitution of the Czech Republic. The work also deals with a summary of historical facts that precede the formation of both constitutions and a summary of constitutional development from 1960 to the present.

The bachelor's thesis draws next to constitutional acts also from stenographic protocols from the digital repository of the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic and so far, rich professional literature.

Keywords

Constitutional Act no. 100/1960 Coll., Czechoslovak Socialistic Republic, Czech Republic, Constitutional Act no. 143/1968 Coll., Constitutional Act no. 1/1993 Coll.

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Zhodnocení pramenů a literatury	8
2.1. Archivní prameny a právní prameny	8
2.2. Odborná literatura a absolventské práce	8
3. Historický vývoj Československa.....	12
3.1. Období poválečného Československa	12
3.1.1. Ústava 9. května – ústavní vývoj	15
3.2. 60. léta a pražské jaro	18
3.3. Československá federace 1969–1989	20
3.4. Sametová revoluce a přechod k samostatným republikám.....	22
4. Ústavní vývoj.....	27
4.1. Ústava 1960, tzv. socialistická ústava	27
4.1.1. Struktura socialistické ústavy	30
4.2. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.	35
4.2.1. Struktura ústavního zákona č. 143/1968 Sb.....	38
4.3. Ústavní změny vyvolané sametovou revolucí	42
4.4. Krize čs. federace.....	46
4.5. Ústava 1993	47
4.5.1. Struktura Ústavy České republiky	49
4.5.2. Ústavní změny po roce 1993	52
5. Komparace ústav.....	54
6. Závěr	61
7. Seznam pramenů.....	63
7.1. Archivní prameny	63
7.2. Právní prameny	63
7.3. Odborná literatura a absolventské práce	65
7.4. Internetové zdroje	68

1. Úvod

Předkládaná bakalářská práce si klade za cíl najít skrze porovnání ústav odpověď na podstatu ústavy v právním státě. Ústava (nebo soubor ústavních zákonů) je základní zákon státu, který je právním výrazem existence státu. Ústava vytváří pravidla pro výkon státní moci a zaručuje základní lidská práva. Právní stát je vázán svým právem a mezinárodními závazky, ke kterým se sám zavázal.¹ Konkrétně se práce zabývá dvěma rozdílnými právními dokumenty (ústavami), které vypovídají o době svého vzniku. Těžištěm práce je tedy analýza ústav a jejich následná komparace. Vzhledem k naprosto odlišným politickým režimům mezi lety 1948–1989 a 1989 až dodnes, lze zkoumat význam ústavy pro stát. Pro lepší pochopení a zasazení práce do časoprostoru a společenského naladění je v práci shrnutí historických reálií.

V práci jsou použity dva metodické postupy, a to konkrétně popisný metodický postup a komparativní metodický postup. Metodický postup popisný byl využit při sepsání prvních dvou kapitol, které pouze předkládanou práci uvozují a zasazují do kontextu. Metodický postup komparace byl využit v těžišti práce, tj. analýze ústav.

Bakalářská práce je rozdělena do tří kapitol. První kapitola přibližuje historické reálie Československa od druhé poloviny 40. let 20. století do sametové revoluce v roce 1989, které jsou pro práci klíčové vzhledem k následující kapitole o ústavním vývoji ve stejném období. Kapitola je postavena především na pramenech z historiografické literatury.

V druhé kapitole je popsán ústavní vývoj ve stejném rozmezí a navíc je rozšířen o vývoj po sametové revoluci do současnosti. Kapitola primárně čerpá z právně-historické literatury a samotných ústav a příslušných ústavních zákonů.

Poslední kapitola obsahuje samotné těžiště práce, a to komparaci ústav samotných. Původní plán provést porovnání ústav postupným porovnáním jednotlivých hlav nebylo po několika pokusech nikterak úspěšné. Až po delší analýze jednotlivých struktur ústav a pramenů práce bylo shledáno, že tento postup nebude možný z důvodu odlišné struktury právních dokumentů. Výsledné srovnání proto bylo zvoleno jako porovnání mocí a práv. Kapitola vychází pouze z ústav a ústavních zákonů, tj. novely socialistické ústavy.

¹Právní prostor, JUDr. Jiří Mulák, Ph.D. [online] © 1999–2021 [11.12.2020] Dostupné z:

<https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/nekolik-poznamek-uvah-nad-ideou-demokraticeho-pravniho-statu>

2. Zhodnocení pramenů a literatury

Práce vychází především z právních pramenů, a to zejména ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci, ústavního zákona č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky, ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ústavního zákona č. 2/1993 Sb., Listina základní práv a svobod a ústavního zákona č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky.

2.1. Archivní prameny a právní prameny

Hlavní archivní pramennou základnou byly stenoprotokoly, které jsou přístupné v digitální repozitáři Parlamentu České republiky ve společné Československé digitální knihovně.²

Bádání v těchto archiváliích ztěžovala nepřehlednost textu způsobená například přepisem mluveného slova s dobovou dikcí. Bylo obtížné vyhledat potřebné informace i proto, že tyto archiválie nemají vytvořené archivní pomůcky, konkrétně rejstříky. Stenoprotokoly jsou řazeny podle data zasedání, nikoliv podle tématu či osoby, jejíž projev je zaznamenán. To vše ztěžovalo analýzu tohoto materiálu pro potřebu práce.

Vedle archivních pramenů byly využity právní prameny, tj. zákony, novely, ústavy atd.³ Tyto dokumenty mají přesně definovanou strukturu, a proto jejich analýza byla snazší než u archiválií. Studium právních pramenů stěžoval především použitý jazyk. Tím jsou myšleny především právní dokumenty před rokem 1989, které jsou silně ovlivněny socialistickou ideologií.⁴

2.2. Odborná literatura a absolventské práce

Rešerše literatury vztahující se k tématu předkládané práce vyústila k obsáhlému seznamu publikací. O to bylo těžší vybrat hodnotnou a adekvátní literaturu, ze které by bylo vhodné čerpat.

²Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/index.htm>

³Viz. 7.2. právní prameny

⁴Více v: PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.

Na základě zkušenosti ze studia byli zvoleni autoři, vysokoškolští profesori, protože jejich publikace lze pokládat za adekvátnější k zpracovávanému tématu než absolventské práce.

Pro uchopení ústavní problematiky bylo především využito publikací od autorů Aleše Gerlocha,⁵ Jána Grónského,⁶ Karla Schelle.⁷ Odborná publikace *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*⁸ byla základním pramenem, který dal strukturu předkládané práci, a to proto, že tato publikace jasně definuje problematiku ústavně právního vývoje České republiky včetně vývoje historického. Další využitou odbornou literaturou jsou *Dějiny ústavního práva*.⁹ Autor této knihy popisuje ústavní systém zevrubněji. Kniha jde do hloubky problematiky ústavního vývoje a zaobírá se širěji historickými reáliemi než předchozí zmíněná publikace. Dále byla nastudována kniha od Jana Kysely, *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*,¹⁰ která nakonec nebyla využita pro potřeby této práce z důvodu, že téma knihy nekoresponduje s tématem předkládané práce.

⁵GERLOCH, Aleš. Teorie práva. 2. vydání. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2001.

GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8.

GERLOCH, Aleš a Katarzyna ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, ed. *Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-749-8.

GERLOCH, Aleš a Jan KYSELA. *20 let Ústavy České republiky: ohlédnutí zpět a pohled vpřed*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-448-0.

⁶GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 80-246-1027-2. (1.díl).

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 80-246-1210-0. (2.díl).

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 978-80-246-1285-0. (3.díl).

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 978-80-246-1389-5. (4.díl).

⁷SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4.

SHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*. 2 svazky. Praha: Linde, 2013.

⁸GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8.

⁹SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4.

¹⁰KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 978-80-7502-022-2.

Pro obsáhnutí historického vývoje, který je potřeba pro usazení práce do kontextu, byly však využity další publikace. Primárně to byla literatura z pera Jana Kuklíka.¹¹ Kniha *Dějiny československé práva 1945–1989*,¹² jež je určena pro vysokoškolské studium právních dějin, a proto byla vybrána k čerpání historických reálií. Vedle této knihy bylo využito publikací od Jana Rychlíka,¹³ který se zabývá právě dějinami česko-slovenských vztahů a Československa obecně. Dále byla využita kniha *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*,¹⁴ která propojuje historický vývoj obecně s vývojem ústavním. Historiografická publikace *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*¹⁵ od autorů Adély Gjuričové a Tomáše Zahradníčka, je pro čtenáře příjemně strukturovaná i s ohledem na její podrobnost a členitost, je napsaná moderním jazykem a faktické informace jsou předkládány formou, která je pro čtenáře příznivá a dobře zapamatovatelná. Publikace byla do výběru zařazena na doporučení vedoucího práce Mgr. Jana Dobeše, Ph.D. a tímto za jeho doporučení děkuji.

Vedle literatury, zvolené zkušeností ze studia, byly prostudovány pro potřeby práce i další publikace. Například pro nastudování slovenského pohledu byla využita kniha od Ivany Šoškové *Vznik Československé republiky a Slovensko*¹⁶. Tato kniha zcela jinak uchopuje dané téma na rozdíl od výše zmíněných autorů. Obsah knihy není primárně řazen chronologicky, což zhoršuje analýzu informací, které publikace předkládá. Celá kniha působí spíše

¹¹KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3

¹² KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.

¹³RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3.

RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Československa: 1989-1992*. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-296-5.

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. ISBN 80-88880-11-4.

¹⁴HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

¹⁵GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-7285-213-0.

¹⁶ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Vznik Československé republiky a Slovensko*. Praha: Leges, 2019. Teoretik. ISBN 978-80-7502-338-4.

prozaistickým dojmem, než je běžné u odborné literatury tohoto druhu. Po celkovém nastudování této knihy bylo shledáno, že publikace není vhodným zdrojem pro tuto práci.

Pro uchopení tématu byl nastudován i větší počet absolventských prací. Tyto práce jsou většinou rozpracovány velice úzce s ohledem na jejich témata a nemají další potencionální přesah pro potřeby předkládané práce.¹⁷ Přesto tyto práce inspirovaly zpracování předkládané práce.

¹⁷FUKSOVÁ, Veronika. Jak vznikala ÚSTAVA ČR; politický kontext, osobnosti, vlivy. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Kysela, Jan.
URBAN, Michal. "Pražské jaro" v ústavních dějinách Československa. Praha, 2008. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.

3. Historický vývoj Československa

Tato kapitola má za úkol přiblížit dějiny, které ovlivňovaly ústavní vývoj Československa. Nejedná se o výklad ekonomických, společenských a politických dějin obecně, ale pouze o realie, které je třeba vysvětlit pro pochopení ústavního vývoje Československa.

3.1. Období poválečného Československa

Československo po druhé světové válce čelilo nejen ekonomickým následkům války, ale také politickým.¹⁸ Republiku čekaly, jak staré problémy z dob 1. republiky,¹⁹ tak problémy z války. Jedním z hlavních problémů, který se musel řešit, bylo postavení Slovenska, které získalo autonomii na podzim roku 1938.²⁰ Na Slovensku byly po válce ustanoveny nové orgány, tj. Slovenská národní rada²¹ a Sbor pověřenců,²² které pracovaly na základě tří smluv, tzv. Pražských dohod.²³ Bylo zřejmé, že navázat na předválečnou podobu Československa nepůjde.

V poválečné Evropě nastal politický posun do „leva“. V Československu tento posun souvisí i s navázanými vztahy exilové vlády se Sovětským svazem, které vyvrcholily spojeneckou smlouvou uzavřenou 12. prosince 1943.²⁴ Další posílení vztahů mezi londýnskou exilovou

¹⁸RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. ISBN 80-88880-11-4. s. 11-12

¹⁹První republika je označení pro Československo v období od jeho vzniku v roce 1918 do přijetí Mnichovské dohody roku 1938, tedy postoupení Sudet, pohraničí, Německu.

²⁰Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. z. a n. ze dne 22. novembra 1938, o autonomii Slovenskej krajiny, byl ústavní zákon přijatý Národním shromážděním 22. listopadu 1938. Návrh ústavního zákona je vytvořen HSLS, jeho znění je ve slovenštině.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.: barev. mapy [2. vyd. 2007], s. 421

²¹Slovenská národní rada zákonodárny orgán na Slovensku. Vznikla již v roce 1943, jako orgán odboje na Slovensku.

²²Sbor pověřenců v letech 1944 až 1960 výkonný orgán Slovenské národní rady.

²³Pražské dohody jsou tři smlouvy z let 1945-1946, uzavřené mezi československou vládou a Slovenskou národní radou, které definují vztah a pravomoc mezi centrálními – československými a slovenskými státními orgány.

²⁴Smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci mezi Československem a Svazem sovětských socialistických republik, Československo-sovětská smlouva, uzavřena 12. prosince v roce 1943 se týkala vzájemné pomoci ve válce proti Německu i po druhé světové válce. Smlouva obsahovala položku o „nevměšování se do vnitřních záležitostí druhého státu“, byla uzavřena na 20 let, pak roku 1963 byla prodloužena.

vládou²⁵, domácím komunistickým odbojem a Moskvou můžeme vidět i v jednání o budoucí vládě, které se uskutečnilo právě v Moskvě a bylo zveřejněno 5. dubna 1945 v Košicích. Výsledkem jednání byl Košický vládní program²⁶. I když se skupina okolo Beneše, tj. exilová vláda, snažila prosazovat navázání Československa i na Západ, a tak vytvořit pomyslný most mezi Západem a Východem,²⁷ tak v Košickém vládním programu byla zdůrazněna orientace na Sovětský svaz a po odmítnutí Marshallova plánu²⁸ bylo zřejmé, že Československo se stane další zemí Východního bloku.²⁹ Rozhovory o vládním programu a složení poválečné vlády probíhaly v Moskvě ve dnech 22. – 29. března 1945. Komunisté přijeli na toto jednání velmi dobře připraveni, a proto výsledkem jednání bylo splnění jejich představ.³⁰ V Moskvě byli i zástupci všech politických stran, které byly v domácím nebo zahraničním odboji a tvořili tak Národní frontu.³¹ Z těchto národních front vzešla také první poválečná československá vláda, v níž byly paritně zastoupeny všechny po válce povolené politické strany. Se základními zásadami ústavní úpravy souhlasily všechny strany sdružené v Národní frontě.³²

TRPIŠOVSKÁ, Jana. *Únor 1948 v prezidentské kanceláři*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan RYCHLÍK, DrSc., s.12

²⁵Prozatímní státní zřízení, tj. oficiální název československé exilové vlády v Londýně v období existence protektorátu Čechy a Morava a první Slovenské republiky během Druhé světové války ustanoveného 9. července 1940 Československým národním výborem.

²⁶Košický vládní program, programový dokument, který schválila tehdejší vláda 5. dubna 1945 na zasedání v Košicích. Dokument určoval budoucí politiku a byl označován za "program národní a demokratické revoluce". Lze sledovat posun orientace Československa dále směrem k SSSR a „právní“ ukotvení závislosti na SSSR, dokument vytvořili zástupci KSČ. Dále dokument deklaroval tvrzení o kolektivní vině pravicových stran, německého a maďarského obyvatelstva za rozbití Československa a spolupráci s nacistickým režimem.

²⁷Označení "Západ" a "Východ" – Západní a Východní blok – za studené války, znamenal politické rozdělení Evropy. Směrem „na západ“ znamenalo na západní stranu železné opony.

²⁸Marshallův plán, oficiálně Plán evropské obnovy, byl přijat Kongresem USA 3. dubna 1948 s cílem organizovaně zabezpečit americkou pomoc celé poválečné Evropě. SSSR a země Východního bloku nabídku odmítly.

²⁹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 121–124.

³⁰VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. s. 389.

³¹Národní fronta Čechů a Slováků bylo sdružení politických stran, lze říct koalice, které bylo ustanoveno pro řízení státu po druhé světové válce do vykonání řádných voleb v roce 1946.

³²GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 32–34.

V Československé republice došlo v únoru 1948 k faktickému převzetí moci komunistickou stranou. Převrat proběhl kombinací ústavních a neústavních metod.³³ Únor 1948 se jevil jako zásadní zlom, který vedl k odluce od dosavadních demokratických tradic Československé republiky. Další vývoj v nejbližších měsících přinesl rozčarování i v řadách těch, kdo politické změny podporovali.³⁴ Nejvýznamnější z politického hlediska bylo vytvoření systému omezeného politického pluralismu v rámci Národní fronty. Byl znemožněn vznik nových politických stran, byla omezena jejich volná soutěž a došlo rovněž k odstranění rozdílů mezi stranami vládnoucími a opozičními, protože všechny strany Národní fronty byly stranami parlamentními a zároveň vládními.³⁵

Politický, sociální a ekonomický vývoj byl již od konce války chápán převážně jako proces transformace společnosti v novou kvalitu uspořádání, vyjádřenou v názvu „lidová demokracie“, založené nejen na omezení politického pluralismu, ale i soukromého vlastnictví a svobody trhu.³⁶ Tento trend dostal ve volbách v květnu 1946 podporu velké části voličů, a to nejen těch, kdo volili komunisty, ale i těch, kdo volili sociální demokraty a další strany.³⁷ Toto bylo posíleno celkovým mezinárodně politickým klimatem prohlubujícího se bipolarismu v Evropě i ve světě. Československo bylo již vázáno závěry politických ujednání na Jaltě v únoru 1945 a přenecháno do zájmové sféry SSSR.³⁸

Ve vlastním řešení vládní krize z hlediska ústavního hrál klíčovou úlohu § 80 ústavní listiny z roku 1920, podle něhož „vláda rozhoduje ve sboru, který je schopen usnášet se, je-li přítomna mimo předsedu nebo jeho náměstka nadpoloviční většina ministrů“.³⁹ Vláda zůstala, vzhledem k demisi menší části členů vlády, akceschopná a pro prezidenta republiky by bylo obtížné provádět i takové změny ve složení, které by mohly být ústavně zpochybněny. Tuto skutečnost potvrdila i výrazná podpora, které se vládnímu programu únorové vlády i nejbližším zákonům, a to včetně ústavy, dostalo v demokraticky zvoleném ústavodárném národním shromážděním.⁴⁰

³³GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 32–34.

³⁴Tamtéž. s. 32–34.

³⁵Tamtéž. s. 32–34.

³⁶Tamtéž. s. 32–34.

³⁷Tamtéž. s. 32–34.

³⁸Tamtéž. s. 32–34.

³⁹Tamtéž. s. 32–34.

⁴⁰Tamtéž. s. 32–34.

Dostáváme se tak k dalšímu motivu slabého odporu proti nastupující totalitní moci, kterým byl strach. Vedle ústavních postupů byly použity i neústavní.⁴¹ Takovými bylo založení lidových milicí,⁴² ustanovení akčních výborů⁴³ národní fronty a jejich prověřková činnost, zatýkání čelních odpůrcích nového režimu bez právního podkladu již v únorových dnech roku 1948.⁴⁴ V této situaci se nemůžeme divit, že vystoupení proti převzetí moci komunisty, a zvláště proti politickým praktikám od druhé poloviny roku 1948, nebyla četná a v některých případech byla i vyprovokována samotnými agenty StB⁴⁵, režim totiž potřeboval nepřítele a byl schopen si ho sám vytvářet.⁴⁶ V této atmosféře byla v květnu přijata nová Ústava Československé republiky, tzv. ústava 9. května.

Tímto začalo v Československu období totalitní vlády jedné strany. Formálně byly zachovány ústavní instituce demokratického státu, ale zároveň byly v kritických okamžicích vyřazeny z rozhodování i formou mimoústavních prostředků, jenž nebyly použity proti odporu většiny obyvatelstva, ale spíše s jeho souhlasem a podporou.⁴⁷ V té době velká část občanů republiky, především dělnické a zaměstnanecké společenské třídy, uvěřila slibům komunistů, že právě oni zajistí sociální spravedlnost a prosperitu země. Komunistický převrat znamenal v poválečném vývoji Československa historický mezník, který změnil vývoj státu v dalších dekádách.⁴⁸

3.1.1. Ústava 9. května – ústavní vývoj

KSČ po převratu dále pokračovala v ústavodárném procesu. O přípravě nové ústavy bylo rozhodnuto již v roce 1946 a Národní shromáždění v květnu 1946 bylo zvoleno jako ústavodárné. Již začátkem roku 1948 byly k dispozici 3 návrhy nové ústavy – národně socialistický, lidovecký a komunistický. Poslední z nich byl pak přijat

⁴¹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 32–34.

⁴²Lidové milice byly dělnické bojové jednotky, o jejichž vzniku rozhodl Ústřední výbor Komunistické strany.

⁴³Akční výbory zbavovaly příslušníky demokratických stran funkcí ve veřejném životě, a to na všech stupních.

⁴⁴GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 32–34.

⁴⁵Státní bezpečnost (zkratka StB), československá politická policie, která od svého vzniku v roce 1945 byla pod kontrolou KSČ, díky ministru vnitra Václavu Noskovi. Sloužila k ovládnutí mocenských pozic a likvidaci protivníků komunistického režimu.

⁴⁶Tamtéž. s. 32–34.

⁴⁷KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s.133.

⁴⁸Tamtéž. s. 133.

(pro 246 hlasů z 300 členů Ústavodárného národního shromáždění).⁴⁹ Přijetí Ústavy Československé republiky v roce 1948 (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) představovalo završení legislativního procesu po Vítězném únoru. Květnová ústava zrušila ústavu z roku 1920⁵⁰.

Text ústavy byl připravený již před únorem 1948, z části inspirovaný sovětskou ústavou z roku 1936, do značné míry však navazoval na československou ústavu 1920 (v systému ústavních orgánů, zvláště ve vztazích Národního shromáždění, prezidenta republiky a vlády), kterou dále doplňoval a rozvíjel o nové instituce a instituty vývoje po roce 1945. Novými institucemi byly slovenské orgány (Slovenská národní rada a Sbor pověřenců⁵¹) a národní výbory⁵², nově bylo zakotveno omezení soukromého vlastnictví na 50 zaměstnanců nebo 50 ha půdy, plánovitý charakter rozvoje národního hospodářství a doplnění tradičních liberálních práv o ústavní práva sociální, ekonomická a kulturní.⁵³

Ústava 9. května se skládala ze 178 paragrafů rozdělených do 10 kapitol (1. Základní práva a povinnosti občanů, 2. Národní shromáždění, 3. Prezident republiky, 4. Vláda, 5. Slovenské národní orgány, 6. Národní výbory, 7. Soudy, 8., Hospodářské zřízení, 9. Obecná ustanovení, 10. Závěrečná a přechodná ustanovení), které byly uvozeny 12 články, v nichž byly vyjádřeny základní ústavní zásady, a preambulí.⁵⁴ Ústavní zásady měly sloužit při výkladu konkrétních ustanovení. Ústava však neznala instituci ústavního soudu, pověřila tedy výkladem ústavy předsednictvo Národního shromáždění. Fakticky však tento tzv. legální výklad nebyl tímto orgánem prováděn.⁵⁵

⁴⁹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 34.

⁵⁰Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky.

⁵¹Sbor pověřenců, slovensky Zbor povereníkov, byl výkonný orgán Slovenské národní rady mezi lety 1944 až 1960.

⁵²Národní výbory byly orgány státní správy na úrovni obce, města, městského obvodu, okresu, kraje nebo země. Národní orgány měly své formálně volené orgány (plénum a rada).

⁵³GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 34-35.

⁵⁴Tamtéž. s. 34-35.

⁵⁵Tamtéž. s. 35.

Specifické na této ústavě je, že sice formálně zachovávala rysy charakteristické pro pluralitní demokracii (částečně oddělovala státní moci, zakotvovala základní práva a svobody, garantovala nezávislé soudnictví apod.), což ji odlišovalo od dalších ústav tzv. lidovědemokratických států té doby, ale skutečné ústavní poměry se od jejího znění totálně odchylovaly. Ústava byla víceméně fikcí. Prezident dr. Edvard Beneš ji odmítl a nepodepsal.⁵⁶

Ústava 9. května byla novelizována zvláště ústavním zákonem č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, ústavním zákonem č. 12/1954 Sb., o národních výborech, ústavním zákonem č. 26/1954 Sb., o volbách do Národního shromáždění a Slovenské národní rady a ústavním zákonem č.33/ 1956 Sb., o slovenských národních orgánech.

Padesátá léta byla ve znamení politických procesů⁵⁷ a upevňování komunistické moci. Pokračování politického vývoje bylo v duchu stalinismu⁵⁸ a třídního boje⁵⁹. Třídní boj se nejlépe reflektuje na procesech znárodňování⁶⁰ a kolektivizace^{61.62} Politické procesy a rozsáhlá moc StB navodily ve společnosti intenzivní atmosféru strachu. Komunisté v politických procesech likvidovali nejen své odpůrce ale i členy strany, kteří se již nechtěli spolupodílet na politických vraždách.⁶³ Avšak nastala společenská krize, kterou podnítila smrt

⁵⁶KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 144.

⁵⁷Politické procesy označují soudní řízení, kde rozhodnutí a výsledek není výsledkem příslušné jurisdikce, ale je předurčeno či vymáháno ze strany politické moci. Politické procesy v Československu v 50. letech byly zahájeny podle sovětského vzoru měly za cíl zlikvidovat, eliminovat a vystrašit odpůrce komunistického režimu.

⁵⁸Stalinismus byla politická teorie a praxe spjatá s J.V. Stalinem. Teorie se vyznačovala především koncepcí budování socialismu v jedné zemi.

⁵⁹Třídní boj je označení pro projev napětí mezi společenskými třídami používané socialisty.

⁶⁰Znárodňování je převod soukromého majetku do veřejného, tj. především státního vlastnictví.

⁶¹Kolektivizace zemědělství je označení procesu přeměny individuálního soukromého zemědělství na kolektivní, zpravidla v souladu s myšlenkami marxismu a jeho ideou společného vlastnictví. Pro kolektivizaci zemědělství v zemi nebyl žádný hospodářský důvod. Byla provedena z politicko-ideologických důvodů.

⁶²KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 170–171.

⁶³Tamtéž. s. 145–146.

Stalina⁶⁴ a Gottwalda⁶⁵, měnová reforma⁶⁶ i nepokoje v Polsku a Německé demokratické republice.⁶⁷ Koncem padesátých let se finanční a společenské poměry stabilizovaly. Komunistická strana získala plnou moc nad Československem, a tedy mohla provést legislativní změny ve svůj prospěch.⁶⁸ Byla vyhlášena nová ústava a Československá republika změnila svůj oficiální název na Československou socialistickou republiku.

3.2. 60. léta a pražské jaro

S novou ústavou nastoupila i nová generace, která nezažila nic jiného než komunismus. Byli vychováni v přesvědčení, že se mají dobře. Jakýkoliv kontakt ze Západu jim ale přinášel zprávy o tom, že je to pouhá iluze. Koncem padesátých let došlo k uvolnění napětí ve společnosti v souvislosti se smrtí Stalina a nástupem Nikity Chruščova⁶⁹ v SSSR.⁷⁰ Došlo také k poklesu účinnosti oficiální politiky a neschopnosti režimu vytvářet podmínky pro plynulý chod společenského života a pro uspokojování základních potřeb obyvatelstva. Tedy v počátku šedesátých let dochází v Československu k pozvolnému uvolnění poměrů.⁷¹

⁶⁴Josif Vissarionovič Stalin (1878–1953) byl ruský revolucionář gruzínského původu, politik a politický teoretik. V letech 1922-1952 byl generálním tajemníkem Všesvazové komunistické strany (později Komunistická strana Sovětského svazu) a od konce dvacátých let fakticky diktátorem své země.

⁶⁵Klement Gottwald (1896–1953) byl československý komunistický politik. Od roku 1929 byl poslancem Národního shromáždění a předsedou KSČ, po druhé světové válce zastával post generálního tajemníka ústředního výboru KSČ a vykonával funkci premiéra. Po převzetí moci komunisty v roce 1948 byl zvolen prezidentem Československa.

⁶⁶Měnová reforma, která se uskutečnila k 1. červnu 1953. Obyvatelstvo bylo reformou zasaženo velmi citelně. Každý občan mohl směnit 300 Kč v poměru 1 nová: 5 starým korunám, ostatní peníze pak v nevýhodném kurzu 1:50 apod. Měnová reforma přinesla zřetelný pokles životní úrovně a vyvolala masové projevy nespokojenosti. In KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 170.

⁶⁷Totalita CZ, Prokop Tomek [online] © 1999–2020 [8.12.2020] Dostupné z: <http://www.totalita.cz/50/50.php>

⁶⁸KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 170–171.

⁶⁹Nikita Sergejevič Chruščov (1894-1971) byl sovětský politik a vůdce. V letech 1953 až 1964 zastával funkci prvního tajemníka ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu a v letech 1958 až 1964 post předsedy rady ministrů Sovětského svazu.

⁷⁰SSSR – Svaz sovětských socialistických republik.

⁷¹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 173–175.

Vyvrcholením vývoje v šedesátých letech byl tzv. obrodný proces v roce 1968, který nazýváme termínem pražské jaro. Toto období začalo v roce 1967 na prosincovém zasedání ústředního výboru Komunistické strany. Následně se v lednu roku 1968 stal prvním tajemníkem ústředního výboru Komunistické strany Československa Alexander Dubček^{72,73}. V březnu byl A. Novotný donucen abdikovat z funkce prezidenta, místo něj byl zvolen Ludvík Svoboda.⁷⁴ A. Dubček se postavil do čela tzv. reformních komunistů snažících se o tzv. socialismus s lidskou tváří.⁷⁵ Nešlo jim ovšem o prosazení skutečné demokracie a pluralismu. Přesto se tento směr moskevskému vedení v čele s L. Brežněvem⁷⁶ jevil jako velmi nebezpečný, a tak po několika neúspěšných schůzkách s československými vedoucími představiteli se uchýlili k tzv. bratrské pomoci.⁷⁷ V noci z 20. na 21. srpna 1968 vstoupila do Československa vojska států Varšavské smlouvy⁷⁸ v čele s armádou Sovětského svazu, aby zastavila započaté reformy. Většina z nich sice opustila Československo v říjnu 1968, ale významná část zůstala na území státu jako „sovětské jednotky dočasně umístěné na území Československa“ bez časového stanovení termínu odchodu, formálně „do ukončení konsolidačního procesu“.⁷⁹ Poslední z těchto jednotek byly staženy z republiky až po sametové revoluci.⁸⁰ Následovalo několikaměsíční období personálních změn, kdy z vedoucích státních i stranických funkcí byli odstraňováni stoupcí

⁷²Alexander Dubček (1921-1992) byl československý politik slovenské národnosti. Zastával post předsedy Federálního shromáždění ČSSR/ČSFR v roce 1969 a mezi lety 1989-1992. Mezi lety 1968-1969 byl první tajemník ÚV KSČ.

⁷³KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 176–178

⁷⁴Ludvík Svoboda (1895-1979) byl československý armádní generál, komunistický politik a prezident Československa v letech 1968-1975.

⁷⁵KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 176–178

⁷⁶Leonid Iljič Brežněv (1906-1982) byl sovětským politikem, nejvyšším představitelem Sovětského svazu v období let 1964-1982.

⁷⁷KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 178–179.

⁷⁸Varšavská smlouva byl vojenský pakt evropských zemích východního bloku, existující v letech 1955 až 1991.

⁷⁹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 178–179.

⁸⁰Tamtéž. s. 178–179.

reformních komunistů, které bylo završeno v dubnu 1969 odvoláním A. Dubčeka z funkce prvního tajemníka KSČ a dosazením Gustáva Husáka⁸¹ na jeho místo.⁸²

Rok 1968 byl nejen rokem pokusu o prosazení zásadním politických změn, ale i rokem státoprávního přetvoření unitárního československého státu ve stát federativní, když 27. října 1968 přijalo Národní shromáždění ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, jenž byl 30. října na Bratislavském hradě slavnostně podepsán prezidentem L. Svobodou. V účinnost vstoupil 1. ledna 1969.⁸³

Reformy pražského jara byly pokusem uvolnit režim a urychlit proces demokratizace. Tento záměr se nesetkal s pochopením na sovětské straně, která reagovala již výše zmíněnou okupací Československa vojsky varšavské smlouvy, jež měla odstranit z vedení státu reformní komunisty a umožnit vytvoření „Dělnicko-rolnické“ vlády.⁸⁴

Poté, co Československo následně vstoupilo do éry normalizace, vedení strany v podstatě znovu nastolilo politické a ekonomické hodnoty, které vládly v 1. polovině padesátých let.⁸⁵

3.3. Československá federace 1969–1989

Po nástupu Gustava Husáka do funkce Generálního tajemníka ÚV KSČ nastalo období normalizace, které s sebou neslo další personální čistky, upevnění postavení komunistické strany a rozsáhlou vlnu emigrace. Gustáv Husák se v květnu 1975 stal prezidentem republiky, čímž opět došlo ke spojení nejvyšší stranické a státní funkce.⁸⁶

Normalizace je období od násilného potlačení pražského jara do sametové revoluce 1989. Potřeba „normalizace poměrů“ byla původně oficiálním zdůvodněním represivních opatření, jako byly čistky v komunistické straně, propouštění ze zaměstnání, obnovení cenzury, zrušení

⁸¹Gustáv Husák (1913-1991) byl československý politik slovenské původu, vysoký představitel Komunistické strany Československa. V letech 1975–1989 prezident Československa.

⁸²KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s.175-179.

⁸³Tamtéž. s.175-179.

⁸⁴Tamtéž. s. 175–179.

⁸⁵RYCHLÍK, Jan. Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3. s. 189.

⁸⁶KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s.175-182.

mnoha zájmových a politických sdružení a organizací a další. Název „normalizace“ se pak přenesl na celou éru, během níž tato opatření zůstávala v platnosti.

Ve správě státu došlo k významným změnám, a to sice Národní shromáždění, díky federalizaci Československa, bylo přetvořeno na Federální shromáždění, které mělo od ledna 1969 vedle dvou národních rad také dvoukomorové federální shromáždění sestávající se ze Sněmovny lidu s poměrným zastoupením obou republik, a Sněmovny národů, kde měly obě národnosti shodný počet poslanců. Republiky měli být nejen symbolicky reprezentovány, nýbrž měli mít své pravomoci včetně legislativních, a díky složitému systému zákazu majorizace nemělo být možné menší národnost při důležitém rozhodování přehlasovat.⁸⁷ To vše však zůstalo pouze na papíře, federace se praktikovala jako jeden z mnoha „povinných cviků“ státního socialismu, řízeného z centra vládnoucí komunistické strany v souladu s pokyny a přáními Moskvy.⁸⁸

Období sedmdesátých a osmdesátých let je obdobím, kdy nedošlo k významnějším změnám jak státoprávním, tak v právním řádu. Je to období, které je označováno termínem „budování reálného socialismu“, kdy stranické nomenklatury ovládly všechny sféry společenského dění, Dál docházelo k potlačování všech projevů svobodného myšlení a celý vývoj byl podřízen zájmům Moskvy.⁸⁹ Valná většina společnosti se stala tzv. mlčící většinou, fakticky spolupracující s normalizačním režimem.⁹⁰ Menšina svůj odpor vůči režimu začala formovat okolo Charty 77,⁹¹ v níž se shromáždili disidenti v čele s Václavem Havlem.⁹² Od druhé poloviny osmdesátých let, zejména v důsledku změn v Sovětském svazu (nástup Gorbačova), začalo docházet k postupnému uvolňování, tzv. perestrojce⁹³ kdy i ve Federálním shromáždění

⁸⁷GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-7285-213-0. s. 13

⁸⁸Tamtéž. s. 13

⁸⁹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279.

⁹⁰Tamtéž. s. 279-280.

⁹¹Charta 77 byla neformální československá občanská iniciativa, která kritizovala Československou politickou a státní moc za nedodržování lidských a občanských práv, k jejichž dodržování se ČSSR zavázala při podpisu Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě.

⁹²Václav Havel (1936-2011) byl český dramatik, esejista, disident a kritik komunistického režimu, později politik a státník. Byl posledním prezidentem Československa a prvním prezidentem České republiky.

⁹³Perestrojka byla skupina ekonomických reformních kroků zahájených v 80. letech 20. století v SSSR.

došlo ke změnám. Komunistická strana se snažila Federální shromáždění prezentovat jako výkonný stroj na legislativu, demonstrující zároveň „ducha otevřenosti“.⁹⁴

Vše vyvrcholilo 17. listopadu 1989 tzv. sametovou revolucí, která znamenala definitivní odstranění komunistické diktatury. Gustáva Husáka nahradil ve funkci prezidenta vůdce protikomunistické opozice Václav Havel, během krátké doby došlo k zásadním politickým a ekonomickým změnám.⁹⁵

3.4. Sametová revoluce a přechod k samostatným republikám

17. listopad 1989 symbolizuje zhroucení komunistického systému. Dále je považován za symbol počátku procesu změn sledujících naplnění zásad právního státu, uznávajícího základní lidská práva a svobody, obnovení politického systému založeného na volné soutěži politických stran v rámci politického pluralismu, postupného vytváření ekonomického systému, vycházejícího ze svobody podnikání a hodnot tržního hospodářství, a vytváření samosprávných korporací i procesu vyvedení Československa ze svazků RVHP a Varšavské smlouvy a postupného přibližování se evropským strukturám.⁹⁶

Revoluční vývoj následoval hned 18. listopadu 1989, kdy vyhlásili studenti fakulty žurnalistiky UK a studenti DAMU protestní stávku, ke které se přidala většina pražských herců a zaměstnanců divadel. V noci na 19. listopad se ustavilo Občanské fórum (OF), které se stalo základnou usilující o obnovu politického pluralismu a odmítající komunistický režim. Do čela OF se postavil Václav Havel. OF vyhlásilo na 27. listopad generální stávku a za hlavní požadavek označilo odchod neschopných vedoucích komunistických funkcionářů, záruky občanských práv a svobod a potrestání viníků policejní zvěle na Národní třídě 17. listopadu.⁹⁷ Na Slovensku se obdobným způsobem a s obdobným programem utvořila Verejnost' proti násiliu (VPN) a také bratislavští studenti a skupiny intelektuálů se snažili posouvat revoluční proces dopředu.⁹⁸ Od 20. listopadu 1989 se pak konaly každodenní masové demonstrace

⁹⁴GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-7285-213-0. s. 18

⁹⁵SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4 s. 280.

⁹⁶GERLOCH, Aleš, Jirí HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 39-40.

⁹⁷KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. *Dějepis pro gymnázia a střední školy*. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 200-201.

⁹⁸Tamtéž. s. 201.

občanů. Vlna protestních akcí přerůstala ve státní převrat, který byl pro svůj mírný a nenásilný průběh nazván západními žurnalisty „sametová“ revoluce.⁹⁹

Začala také série jednání zástupců OF a stávkujících studentů s předsedou vlády Ladislavem Adamcem¹⁰⁰. Politický a mocenský vliv KSČ byl ve skutečnosti v rozkladu, samotná KSČ se rozkládala. Když pominulo nebezpečí, že se vedení KSČ pokusí nasadit proti demonstrujícím občanům ozbrojené složky a Lidové milice, tak 29. listopadu zrušilo Federální shromáždění ČSSR na své mimořádné schůzi některé články ústavy, a to: čl. 4 ústavy o vedoucí úloze KSČ, čl. 6 o Národní frontě a čl. 16 o výchově v duchu marxismu-leninismu.¹⁰¹ To byl formální i právní konec 41leté vlády jedné strany v zemi.

Předseda vlády, Ladislav Adamec, se 3. prosince 1989 pokusil rekonstruovat vládní kabinet, opozice však jeho návrh odmítla pro výraznou převahu členů KSČ. 7. prosince 1989 musela federální vláda ČSSR podat demisi. Dne 10. prosince 1989 se ustavila nová vláda – vláda „národního porozumění“ s početní převahou zástupců OF a VPN, v čele s dosavadním místopředsedou vlády a členem KSČ Mariánem Čalfou.¹⁰² Vláda složila slib do rukou prezidenta Gustáva Husáka, ten se ale úřadu prezidenta vzdal. Rekonstruováno bylo také Federální shromáždění, do jehož čela zvolili poslanci Alexandra Dubčeka. 29. prosince 1989 proběhla ve Vladislavském sále Pražského hradu volba nového prezidenta. Poslanci jednomyslně zvolili prezidentem Václava Havla. Do roku 1990 vcházela společnost s tím, že je třeba vytvořit nové demokratické poměry, proto byly vypsané svobodné volby a bylo nezbytné zahájit zásadní ekonomické a politické reformy, které měli zemi převést do tržního hospodářství a ustavení politického systému na zásadách parlamentní demokracie.¹⁰³

V lednu 1990 přijalo Federální shromáždění zákon o odvolání poslanců ze zastupitelských sborů, na jehož základě odešla ze sněmovny velká část komunistických poslanců příliš spjatých

⁹⁹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 201.

¹⁰⁰Ladislav Adamec (1926-2007) byl český a československý politik, dlouholetý funkcionář Komunistické strany Československa. Během normalizace místopředseda i předseda vlád ČSR a ČSSR, poslanec ČNR a člen Ústředního výboru KSČ.

¹⁰¹16. společné schůzi Sněmovny lidu a Sněmovny národů, Federální shromáždění ČSSR, konané 29. listopadu 1989, dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1986fs/slsn/stenprot/016schuz/>.

¹⁰²Marián Čalfa (1946) je slovenský právník a bývalý politik působící v Praze. Za normalizace člen a funkcionář KSČ. Po sametové revoluci československý premiér.

¹⁰³RYCHLÍK, Jan. Rozdělení Československa: 1989-1992. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-296-5. s. 304–307.

s bývalým režimem. Po změně federální vlády došlo i ke změně ve vládě české. Předsedou české vlády byl zvolen jeden ze zakladatelů OF Petr Pithart¹⁰⁴.¹⁰⁵

Otázky vzájemného vztahu mezi Čechy a Slováky se dostaly do popředí vzhledem k tématu nového názvu státu, tak fungování federace. Slovenští poslanci odmítli prezidentův návrh o vrácení se k názvu Československá republika. Zhruba do poloviny března 1990 probíhala složitá jednání, a nakonec byl přijat název Česká a Slovenská Federativní republika.¹⁰⁶

Došlo také ke vzniku mnoha politických stran, to vedlo k velkému rozrůznění a tříštění politické scény.¹⁰⁷ První volby po revoluci do parlamentu, ve dnech 8. - 9. června 1990, politickou scénu usměrnily. Volilo se do Federálního shromáždění i do obou národních rad, české a slovenské. V České republice získalo nejvíce hlasů Občanské fórum, ve Slovenské republice Verejnost' proti násiliu. Po volbách došlo ke jmenování nové federální vlády v čele s Mariánem Čalfou. Předsedou nové české vlády byl jmenován Petr Pithart. V červenci 1990 nový parlament znovu zvolil Václava Havla prezidentem republiky.

První svobodné volby opět zamíchaly s politickým spektrem v Československu. Proběhly komunální volby v listopadu 1990. Koncem roku 1990 se vyhroutily názorové rozpory uvnitř Občanské fóra. Část vedení OF usilovala o udržení jednoty hnutí, druhá část zesilovala tendenci k rozštěpení OF a jeho přeměny v pravicovou stranu.¹⁰⁸ 23. února 1991 vznikla Občanská demokratická strana (ODS), v čele s ekonomem Václavem Klausem,¹⁰⁹ který působil ve federální vládě jako ministr financí. ODS se definovala a profilovala jako výrazně pravicová a konzervativní strana prosazující liberální transformaci společnosti. Dále se z OF vydělila liberálně zaměřená strana Občanská demokratická aliance (ODA) a začala samostatně působit. OF pak opustili i stoupenci obnovené ČSSD¹¹⁰ a přívrženci dalších politických stran a ze zbytku

¹⁰⁴Petr Pithart (1941) je český politik, historik a spisovatel, člen KDU-ČSL, bývalý člen KSČ, bývalý předseda české vlády v rámci federace, bývalý předseda a místopředseda Senátu Parlamentu České republiky.

¹⁰⁵KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 203.

¹⁰⁶Tamtéž. s. 203.

¹⁰⁷Např. Občanské fórum, Verejnost' proti násiliu, KSČ, Strana přátel piva, Nezávislá erotická iniciativa, Křesťansko-demokratická unie, Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko, Slovenská národná strana atd.

¹⁰⁸KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 203.

¹⁰⁹Václav Klaus (1941) je český ekonom a politik, spoluzakladatel ODS a mezi lety 1991-2002 její první předseda. V letech 1992-1998 předseda vlády. Mezi lety 2003-2013 prezident České republiky.

¹¹⁰Československá strana sociálně demokratická.

OF se vytvořilo Občanské hnutí (OH), jako strana s širokým demokratickým programem, který měl ambici oslovit významnou část dosavadních voličů OF.¹¹¹ Komplikovaným vývojem si prošly i ostatní politické strany, které působily za předchozího režimu nebo navazovaly na starší politické tradice, např. Křesťansko-demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL). V KSCŽ zůstalo jádro komunistických funkcionářů, kteří trvali na nezměněném názvu strany a lpěli na zachování „čistoty jejích revolučních tradic“.¹¹²

Druhé parlamentní volby se uskutečnily ve dnech 6. a 7. června 1992. V českých zemích zvítězila ODS v koalici s Křesťansko-demokratickou stranou. Na Slovensku zvítězilo nové, nejasně definované, nacionalistické Hnutie za demokratické Slovensko – HZDS, které se pod vedením populistického vůdce Vladimíra Mečiara odštěpilo od VPN.¹¹³ Politické a následně mocenské výsledky voleb postavily do čela politického života Československa dvě vůdčí osobnosti. Byli to Václav Klaus a Vladimír Mečiar, kteří zahájili jednání o rozdělení České a Slovenské Federativní Republiky.¹¹⁴

Po volbách 1992 hodlala v českých zemích pravicová koalice provést urychlenou transformaci ekonomiky a dokončit „kupónovou privatizaci“¹¹⁵, na Slovensku se vlády ujala spíše nacionalističtější část politického spektra, která prosazovala odlišné názory na ekonomické reformy a trvala na posílení pravomocí národních vlád.¹¹⁶ Názorové rozdíly mezi českou a slovenskou republikou přerostly v ústavní krizi. Nedařilo se sestavit funkční federální parlament a s obtížemi se sestavila federální vláda, která narážela na odlišné výklady kompetenčního zákona, což oslabovalo a někdy i znemožňovalo její činnost.¹¹⁷ O budoucnosti společného státu Čechů a Slováků mělo rozhodnout všeobecné lidové hlasování – referendum. Z této možnosti bylo upuštěno s odůvodněním, že mandát k jednání mají protagonisté

¹¹¹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 203.

¹¹²Tamtéž. s. 203.

¹¹³Tamtéž. s. 203.

¹¹⁴Tamtéž. s. 203.

¹¹⁵Kupónová privatizace je privatizační metoda, při které občané státu dostanou možnost levného nákupu, případně obdrží zdarma tzv. kupónové knížky s určitým počtem tzv. kupónů, za které mohou následně získat vlastnický podíl v kterékoliv státem vlastněné společnosti, která je státními orgány do kupónové privatizace uvolněna.

¹¹⁶KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 203–204.

¹¹⁷Tamtéž. s. 203–204.

z nedávných voleb.¹¹⁸ Když slovenský premiér Mečiar vznesl požadavek o uznání mezinárodněprávní subjektivity Slovenské republiky (a také České republiky), bylo zřejmé, že by se stát změnil na volnou konfederaci. Český premiér Václav Klaus se přiklonil k názoru, že za této situace bude lepší vytvořit dva samostatné státy.¹¹⁹ 22. června 1992 to premiéři obou republik potvrdili dohodou. Celý zbytek roku 1992 trvala intenzivní jednání o rozdělení Československa. 17. července 1992 přijala Slovenská národní rada Deklaraci o svrchovanosti Slovenské republiky. Prezident republiky Václav Havel na tento akt reagoval abdikací na svou funkci. Slovenská národní rada poté 1. září 1992 přijala ústavu Slovenské republiky.¹²⁰ Postupně se zostřovaly spory o dělení majetku federace.¹²¹ Teprve v říjnu 1992 se projednávaly otázky zachování společné měny, celní unie a otázky spojené s vytyčením hranic. Zákon o zániku federace schválilo Federální shromáždění 25. listopadu 1992. Česká národní rada přijala ústavu České republiky 16. prosince 1992.¹²² Společný stát Čechů a Slováků zanikl 31. prosince 1992.

¹¹⁸Nejednalo se o zcela korektní zdůvodnění. Žádná z vítězných stran, na české ani slovenské straně, neměla ve volebním programu zánik státu.

¹¹⁹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3. s. 203–204.

¹²⁰Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992, ústavní zákon č. 460/1992 Sb.

¹²¹KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-34. s. 204.

¹²²Stenoprotokol ze schůze České národní rady, konané 16. prosince 1992, dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1992cnr/stenprot/010schuz/s010001.htm>.

4. Ústavní vývoj

4.1. Ústava 1960, tzv. socialistická ústava

V první polovině padesátých let neplatily v Československu žádné zákony, protože komunisté nedodržovali ani ty, které si sami odhlasovali. Fakticky existoval bezprávní stav, který byl regulován jen obecnými stranickými směrnicemi.¹²³ Ústava 9. května tedy nebyla překážkou, i přes to, že formálně garantovala nejrůznější práva a svobody, včetně práva na omezené soukromé vlastnictví. Chaos vyvolaný bezprávním stavem tak vyústil k vyvolání krize samotného komunistického systému.¹²⁴ Po roce 1956 došlo k nastolení požadavku „dodržování socialistické zákonnosti“, tedy na zřízení relativně pevných a relativně stálých norem. Brzy se ukázalo, že normy nemohou být v souladu s ústavou 9. května. Tato zjištění vedla k potřebě nové „socialistické“ ústavy.¹²⁵

V usnesení z XI. sjezdu KSČ, zasedajícího v Praze ve dnech 18.-21. června 1958, bylo konstatováno, že v Československu již bylo v zásadě odstraněno „vykořisťování člověka člověkem“ a byly položeny základy socialismu.¹²⁶ Sjezd také stanovil heslo „dovršení socialistické výstavby v ČSR“ a rovněž heslo „zdokonalování socialistické demokracie“. O nové ústavě se zde sice nehovořilo, ale formulace sjezdového usnesení ji připouštěla.¹²⁷ Ve stranických kruzích se začalo hovořit o nové ústavě až v roce 1959, kdy zároveň kolovaly na Slovensku zvěsti o možném zrušení Sborů pověřenců jako kolektivního orgánu.¹²⁸ První konkrétnější představy nové ústavy se objevily koncem roku 1959 a začátkem roku 1960.¹²⁹ Nová ústava měla legalizovat stav, který vznikl v padesátých letech, zejména formálním zakotvením vedoucí úlohy KSČ, tedy aby byly právně ošetřeny jakékoliv přímé zásahy stranických orgánů do řízení státu, odstraněním záruk nedotknutelnosti soukromého

¹²³RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3. s. 426–427.

¹²⁴Tamtéž. s. 426–427.

¹²⁵Tamtéž. s. 426–427.

¹²⁶Tamtéž. s. 426–427.

¹²⁷Tamtéž. s. 426–427.

¹²⁸Tamtéž. s. 426–427.

¹²⁹Tamtéž. s. 426–427.

vlastnictví a podmínění záruk všech práv a svobod občanů jejich souladem se zájmy socialistické společnosti.¹³⁰

Během padesátých let došlo k několika novelám Ústavy 9. května.¹³¹ Politická propaganda s koncem desetiletí začala hovořit o přechodu do nové fáze režimu. Po budování základů socialismu měla následovat etapa rozvíjení socialismu.¹³² Ústava také ukončila období lidové demokracie a s provoláním „Socialismus v naší zemi zvítězil“, zakotvila vizi jeho dalšího budování.

Před podáním návrhu a přijetím nové ústavy schválilo Národní shromáždění v závěru své činnosti II. volebního období ústavní zákon č. 35/1960 Sb., o změně ústavního zákona o volbách do Národního shromáždění a o volbách do Slovenské národní rady a ústavního zákona o národních výborech.¹³³ Úprava ústavního předpisu umožnila jednak stanovit počet poslanců Národního shromáždění a Slovenské národní rady, ale také vymezit ukončení volebního období Národního shromáždění, Slovenské národní rady a národních výborů tak, aby volby do všech zastupitelských sborů mohly být provedeny v jeden den.¹³⁴ Socialistickou ústavu předložil jako svůj návrh ústřední výbor KSČ v dubnu 1960. Ve dnech 5. - 7. července 1960 schválila návrh nové ústavy celostátní konference KSČ. Po volbách byla ústava schválena nově zvoleným Národním shromážděním dne 11. července 1960¹³⁵, přičemž od tohoto dne byl zákon platný a účinný. Ústava změnila název státu na Československá socialistická republika a přestala platit ústava Československé republiky z května 1948.

Oproti původní květnové ústavě byla nová ústava obsahově i formálně na mnohem nižší úrovni.

¹³⁶ Propojení reality politické a sociální s ústavou nijak nekorespondovalo – to dokazuje

¹³⁰RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3. s. 426–427.

¹³¹HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 425

¹³²Tamtéž. s. 425.

¹³³SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2., aktualizované vydání*. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

¹³⁴Tamtéž. s. 273–278.

¹³⁵Tamtéž. s. 273–278.

¹³⁶GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 37.

liberalizace společenského života v 60. letech¹³⁷, která následně vyústila událostmi v roce 1968¹³⁸.

Ústava oproti květnové zaručovala vedoucí úlohu KSČ¹³⁹ v článku 4. Nově také upravovala slovenské orgány. Pravomoci Slovenské národní rady byly omezeny a Sbor pověřenců zrušen.¹⁴⁰ Tento stav vyvolával velkou nespokojenost na Slovensku, v průběhu šedesátých let na sebe poutal více pozornosti.¹⁴¹

Teoreticky byla ústava ČSSR vyjádřením socialistického konstitucionalismu¹⁴², jenž byl silně ovlivněn sovětskou ústavou z roku 1936. Československá úprava však měla oproti jiným socialistickým státům svá specifika, z nichž nejvýraznější byla existence individuální hlavy státu. Základní osou systému byla tzv. koncepce zastupitelských sborů. Ústava dále neupravovala jen státní instituce, ale i instituce politické (vedoucí úloha KSČ) či vymezovala prostor pro Národní frontu a další dobrovolné společenské organizace.¹⁴³

¹³⁷Viz. kapitola 3.2.- 60. léta a pražské jaro.

¹³⁸Okupace ČSSR vojsky varšavské smlouvy.

¹³⁹„Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a neuvědomilejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“

¹⁴⁰Postavení Slovenska ve společném státě je nazýván slovenská otázka. Slovenská otázka byla řešena již v rámci Košického vládního programu či v tzv. třech pražských dohodách. Ve třetí dohodě, podepsané v červnu 1946, znamenala výrazné omezení kompetencí slovenských národních orgánů. Slovenská národní rada (SNR) podléhala kontrole Československé vládě, která rozhodovala, zda SNR může danou věc řešit či mohla rozhodnutí SNR zrušit. Sbor pověřenců byl také odpovědný čs. vládě. Tvůrci ústavy 9. května rezignovali na hledání nového modelu. Zákonodárná pravomoc SNR byla taxativně vymezena, její zákony podléhaly kontrole čs. vládou, která také jmenovala a odvolávala Sbor pověřenců, který zůstal výkonným orgánem zákonodárné kompetence SNR, a zároveň byl výkonným orgánem vlády na Slovensku. V druhé polovině 50. let tuhý politický centralismus povolil a po sjezdu komunistické strany Sovětského svazu byla připuštěna i kritika dosavadní praxe ohledně Slovenska a došlo k návrhu úpravy postavení slovenských národních orgánů. To proběhlo prostřednictvím ústavního zákona č. 33/1956 Sb., který přinesl značné rozšíření pravomoci slovenských národních orgánů. SNR byla charakterizována jako orgán státní moci na Slovensku, její kompetence již nebyly taxativně vymezeny a SNR jmenovala a odvolávala Sbor pověřenců, který zákon definoval jako národní orgán vládní a výkonné moci. HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 427

¹⁴¹HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 428

¹⁴²Konstitucionalismus neboli ústavnost označuje bezvýjimečnou vládu ústavy, respektive vládu lidu prostřednictvím demokratické ústavy, která odděluje státní moci a chrání lidská práva.

¹⁴³ZDOLINSKÝ, Stanislav, et. Al. *Československá ústava: Komentář*, 1. vyd. Praha, Panorama, 1988. s. 12.

4.1.1. Struktura socialistické ústavy

Ústava se skládá z úvodního prohlášení a 9 hlav o 112 člancích (I. Společenské zřízení, II. Práva a povinnosti občanů, III. Národní shromáždění, IV. Prezident republiky, V. Vláda, VI. Slovenská národní rada, VII. Národní výbory, VIII. Soudy a prokuratura, IX. Ustanovení obecná a závěrečná).

Ústava byla politicko-právním dokumentem vycházejícím z toho, že odstranění někdejších sociálně třídních rozporů a vytvoření socialistické společnosti mění zásadně vztahy mezi lidmi v rámci společnosti jako celku. Měla vyjádřit socialistický charakter státu a společnosti. V úvodním prohlášení jsou zakotveny ideologické důvody vzniku nové ústavy, včetně úvodního svolání „Socialismus v naší zemi zvítězil“¹⁴⁴, a zakotvením, že základním činitelem v celé společnosti se stává osvobozená práce. Tato základní ideologická koncepce se promítla především v pojetí občanských práv a svobod. Do popředí vystupují především práva sociální, která měla nejvýznamněji odrážet novou povahu sociálně-ekonomických vztahů v éře socialismu. Naopak klesl význam práv politických a osobních, která byla sice chápána jako práva tradiční, jejichž zakotvení je nutné, avšak nelze se na ně soustředit, neboť těžiště nového postavení člověka ve společnosti vyjadřují práva sociální. Charakter postavení práv a svobod vyjadřoval článek 19.¹⁴⁵

V hlavě první ústavy je zakotveno, že formou československého státu je republika socialistického typu¹⁴⁶, a dále, že se jedná o jednotný stát dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků. Zastupitelskými sbory v ČSR zůstaly Národní shromáždění, Slovenská národní rada a národní výbory. Volební právo do všech zastupitelských sborů bylo deklarováno jako obecné, rovné a přímé, s tajným hlasováním. Volit mohl každý občan, který dosáhl věku 18 let. Zvolen mohl být každý občan, který dosáhl věku 21 let.¹⁴⁷ V čl. 4 byla přímo zakotvena vláda jedné politické strany: „Vedoucí silou ve společnosti i ve státě je předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a neuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence. Dále bylo v ústavě uzákoněno

¹⁴⁴Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁴⁵JANKŮ, Lubomír. Pražské jaro 1968 v ústavním vývoji Československa. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján. s. 8.

¹⁴⁶Republika socialistického typu, tj. socialistická republika, je stát ústavně zavázaný k vybudování socialismu a jedná se o režim vlády jedné politické strany.

¹⁴⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

postavení Národní fronty¹⁴⁸, „v níž jsou sdruženy společenské organizace, je politickým výrazem svazku pracujících měst a venkova, vedeného Komunistickou stranou Československa.¹⁴⁹

V článku 7 je definován jako ekonomický základ ČSSR „socialistická hospodářská soustava, která vylučuje jakoukoliv formu vykořisťování člověka člověkem“. Ústava jednoznačně omezovala v článku 8 soukromé vlastnictví konstatujíc, že „socialistické společenské vlastnictví má dvě základní formy“ státního vlastnictví, které je vlastnictvím všeho lidu (národní majetek), a družstevní vlastnictví (majetek lidových družstev).¹⁵⁰ V článku 9 se pak soukromé podnikání připouštělo jen „v mezích socialistické hospodářské soustavy“ a bylo umožněno pouze „drobné soukromé hospodářství založené na osobní práci a vylučující vykořisťování cizí pracovní síly“. ¹⁵¹ V následujících článcích je zakotveno fungování hospodářských organizací, správa státního majetku a plánované národní hospodářství.¹⁵²

V článku 16 bylo stanoveno, že veškerá kulturní politika, rozvoj vzdělávání, výchova a vyučování jsou vedeny v duchu vědeckého světového názoru marxismu-leninismu.¹⁵³

V hlavě druhé ústavy jsou upravena práva a povinnosti občanů. Článek 19 vyjadřuje charakter postavení práv a svobod, a upřesňuje v odst. 2 „Ve společnosti pracujících může jednotlivec dospět k plnému rozvinutí svých schopností a k uplatnění svých oprávněných zájmů jen aktivní účastí na rozvoji celé společnosti, především náležitým podílem na společenské práci. Proto je práce ve prospěch celku přední povinností a právo na práci předním právem každého občana.“ V následujících článcích jsou zakotvena rovná práva a povinnosti občanů, právo na práci a na odměnu na vykonanou práci, právo na odpočinek, právo na ochranu zdraví a právo na vzdělání.¹⁵⁴ V článku 26 je zakotveno, že mateřství, manželství a rodina jsou pod ochranou státu. Článek 27 naopak upravuje rovnoprávné uplatnění žen v rodině, práci a ve veřejném životě.¹⁵⁵

¹⁴⁸Národní fronta bylo sdružení politických stran, které bylo založena za účelem převzetí řízení státu.

¹⁴⁹Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁵⁰Tamtéž.

¹⁵¹Tamtéž.

¹⁵²Tamtéž.

¹⁵³Marxismus-leninismus je jedna z hlavních komunistických ideologií rozvinutá J. Stalinem. Jednalo se o oficiální ideologii Sovětského svazu. Cílem ideologie je transformace kapitalistického systému na systém socialistický řízený komunistickou stranou skrze diktaturu proletariátu (dělnické třídy).

¹⁵⁴Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁵⁵Tamtéž.

Všem občanům je zaručena, podle článku 28, svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména svoboda slova a tisku, svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací. Následující deklarují, že nedotknutelnost osoby, obydlí, listovní tajemství, svoboda pohybu, svoboda náboženského vyznání jsou zaručeny.¹⁵⁶

Hlava třetí ústavy pojednává o Národním shromáždění. V člancích 39 - 49 je stanoveno, že nejvyšším zastupitelským orgánem bylo i nadále jednokomorové národní shromáždění, mělo jednat a usnášet se o základních otázkách vnitřní a zahraniční politiky státu. Mezi jeho základní pravomoci patřilo usnášet se na ústavě a ostatních zákonech, schvalovat státní rozpočet a plány rozvoje národního hospodářství a kontrolovat jeho plnění, opatrovat principy ústavy¹⁵⁷, akceptovat mezinárodní smlouvy, volit prezidenta republiky, vyslovovat souhlas s programovým prohlášením vlády, monitorovat činnost vlády, zřizovat zákonem ministerstva a ostatní ústřední orgány a mohlo se usnést o vypovězení války.¹⁵⁸

Zasedání Národního shromáždění, upraveno v člancích 50–51, svolával prezident republiky nejméně dvakrát v roce. Kromě toho zasedání muselo být svoláno, žádala-li to aspoň třetina poslanců. Národní shromáždění bylo způsobilé se usnášet, byla-li přítomna nadpoloviční většina všech poslanců. K platnosti usnesení bylo třeba souhlasu nadpoloviční většiny přítomných poslanců. K přijetí ústavy nebo její změně, k usnesení o vypovězení války, ke změně státních hranic, jakož i ke zvolení prezidenta republiky bylo zapotřebí souhlasu tří pětín všech poslanců. Schůze národního shromáždění byly zásadně veřejné a zásady práce stanovil zákon o jednacím a pracovním řádu Národního shromáždění.¹⁵⁹

Článek 52 zakotvil zákonodárnou iniciativu poslancům Národního shromáždění, jejich výborům a předsednictvu, prezidentu republiky, vládě a Slovenské národní radě. Zákony podepisoval prezident republiky, předseda Národního shromáždění a předseda vlády. Zákony vyhlášovalo předsednictvo Národního shromáždění do 14 dnů po jejich schválení.¹⁶⁰

¹⁵⁶Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁵⁷V rámci toho i možnost zrušení zákonů Slovenské národní rady, nařízení nebo usnesení vlády a obecně závazné nařízení krajského národního výboru, odporovaly-li ústavě nebo jinému zákonu.

¹⁵⁸SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁵⁹Tamtéž. s. 273–278.

Tamtéž.

¹⁶⁰SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

Výbory Národního shromáždění, upravené v článku 53, se zřizovaly pro hlavní úseky státní a společenské činnosti jako pracovní a iniciativní orgány. Výbory měly za úkol sledovat a projednávat plnění úkolů v hospodářské a kulturní výstavbě a dávat podněty k činnosti státních orgánů.¹⁶¹

Články 55 až 58 upravují povinnosti poslanců Národního shromáždění. Předsednictvo Národního shromáždění je upraveno v člancích 59 - 60, kde je stanoveno, že ze svého středu volilo Národní shromáždění předsednictvo o 30 členech. Toto se skládalo z předsedy Národního shromáždění, z místopředsedů, z předsedů výborů a z dalších členů státních orgánů. Předsednictvo bylo voleno na dobu celého volebního období Národního shromáždění. Setrvalo ve své funkci i po uplynutí volebního období, dokud si nově zvolené Národní shromáždění nezvolilo své předsednictvo. Usnášelo se nadpoloviční většinou všech svých členů. Předsednictvo Národního shromáždění řídilo práci Národního shromáždění.¹⁶²

V době, kdy Národní shromáždění nezasedalo, buď proto, že jeho zasedání bylo skončeno, nebo proto, že uplynulo volební období, vykonávalo předsednictvo působnost Národního shromáždění. Nepříslušelo mu však volit prezidenta republiky a usnášet se na ústavních zákonech. O vypovězení války se mohlo usnést, jen pokud by bylo zasedání Národního shromáždění znemožněno mimořádnými událostmi. K takovému usnesení bylo zapotřebí souhlasu tří pětin všech členů předsednictva Národního shromáždění. Opatření předsednictva Národního shromáždění vyplývající z této působnosti musela být schválena na nejbližším zasedání Národního shromáždění, jinak pozbývala platnosti. Opatření, ke kterým by bylo třeba zákona, činilo předsednictvo ve formě zákonných opatření, která podepisoval prezident republiky, předseda Národního shromáždění a předseda vlády. Zákonná opatření se vyhlášovala obdobně jako zákony.¹⁶³

V době, kdy by vláda vykonávala funkci prezidenta republiky, příslušelo by předsednictvu Národního shromáždění jmenovat a odvolávat vládu a její členy a pověřovat je řízením

Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁶¹Tamtéž. s. 273–278.

Tamtéž.

¹⁶²Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁶³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

ministerstev a jiných ústředních orgánů. Předsednictvo Národního shromáždění také vyhlášovalo volby do Národního shromáždění a všeobecné volby do zastupitelských sborů.¹⁶⁴

Hlava čtvrtá stanovuje, že v čele státu podle ústavy stál prezident republiky, volený Národním shromážděním, jako představitel státní moci. Prezident republiky byl odpovědný z výkonu své funkce Národnímu shromáždění.¹⁶⁵ Odpovědnost prezidenta vůči Národnímu shromáždění nebyla blíže zákonem specifikována.¹⁶⁶ Dále byly pravomoci prezidenta republiky v ústavě taxativně vymezeny a v podstatě se příliš nelišily od předchozího stavu. Změna byla v délce funkčního období, které bylo zkráceno na pět let.¹⁶⁷

V hlavě páté ústavy je stanovena nejvyšším výkonným orgánem státní moci vláda. Vláda byla nejvyšším výkonným orgánem státní moci Československé socialistické republiky, odpovědná ze své funkce Národnímu shromáždění. Skládala se z předsedy, místopředsedů a ministrů. Byla jmenována jako vždy prezidentem republiky.¹⁶⁸

V hlavě šesté ústavy bylo zakotveno postavení slovenských národních orgánů. Ústava charakterizovala Slovenskou národní radu jako národní orgán státní moci a správy na Slovensku. Její pravomoc však byla podstatně zmenšena. Její působnost byla zaměřena na otázky národního a regionálního charakteru na Slovensku, které svým obsahem přesahovaly rámec krajů na Slovensku, resp. na záležitosti svěřené do jejího bezprostředního řízení. V otázkách celostátního a celospolečenského charakteru, zejména v oblasti hospodářské výstavby celého státu včetně Slovenska, měla Slovenská národní rada rozsáhlou iniciativní pravomoc vůči vládě, sama však meritorně rozhodovat nemohla.¹⁶⁹

¹⁶⁴SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁶⁵Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁶⁶HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.: barev. mapy [2. vyd. 2007]. s. 426.

¹⁶⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

¹⁶⁸SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 273–278.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁶⁹Tamtéž. s. 273–278.

Tamtéž.

Hlava sedmá ústavy, čl. 86 až 96, upravuje národní výbory a jejich činnost. Národní výbory jsou nejširší organizací pracujících, jsou orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. Národní výbory vyvíjejí veškerou svou činnost za stále a činné účasti pracujících svých obvodů, zapojují tak pracující v nejširší míře do správy státu.¹⁷⁰

Soudy a prokuraturou se zabývá hlava osmá Ústavy. Články 98 až 103 zakotvují soudnictví, které vykonávají volené a nezávislé lidové soudy. Soudy dělí na Nejvyšší soud, krajské a okresní soudy, vojenské soudy a místní lidové soudy. Nejvyšší soud dozírá na soudní činnost ostatních soudů, jeho soudci jsou voleni Národním shromážděním. V následujících odstavcích článku 99 je stanoveno, kým jsou voleni soudci ostatních soudů. Článek 100 stanovuje, že soudy rozhodují zásadně ve sborech. Ve článku 101 jsou upraveny místní lidové soudy. Články 102 a 103 upravují činnost a působnost soudců. Prokuratura je zakotvena v článcích 104 až 106, kde dozor nad důsledným prováděním a zachováním zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, soudy, hospodářskými a jinými organizacemi i občany přísluší prokuratuře v jejímž čele stojí generální prokurátor.¹⁷¹

Hlava devátá ústavy obsahuje ustanovení obecná a závěrečná, a to, že ČSSR tvoří jednotný nedílný celek, státní hranice mohou být změněny pouze zákonem, územní organizace ČSSR, státního občanství lze nebýt nebo pozbyt za podmínek, které stanoví zákon, hlavním městem ČSSR je Praha a článek 110 upravuje státní znak a státní vlajku.¹⁷²

4.2. Ústavní zákon č. 143/1968 Sb.

Ústava z roku 1960 přecenila dosažený stupeň socialistického vývoje.¹⁷³ Ústava byla postavena na zjednodušených představách o vztahu Čechů a Slováků a neoprávněně předpokládala, že se vztahy obou národů budou směřovat ke sblížení, a to i přes to, že právě tento vztah obou národů byl složitý a rozporný.¹⁷⁴ Bez důkladné přípravy a urychleně schválená ústava tak neřešila adekvátně vztah obou národů na základě vážných rozborů a hodnocení, ale byla pouze produktem určitých ideologických koncepcí, jejichž vratkost se brzy projevila.¹⁷⁵

¹⁷⁰Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

¹⁷¹Tamtéž.

¹⁷²Tamtéž.

¹⁷³JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0147-9. s. 10.

¹⁷⁴Tamtéž. s. 10.

¹⁷⁵Tamtéž. s. 11.

Nová etapa vývoje socialistického Československa byla tedy spojena s rokem 1968. Hned po personálních změnách v čele ÚV KSČ a poté i státu, se začala masivní diskuse o federalizaci.¹⁷⁶

Diskuse o federalizaci zakořenily již v řešení Slovenské otázky,¹⁷⁷ kdy nespokojenost Slovenska s nastavením slovenských národních orgánů o sobě dávala víc a víc najevo. Volání po demokratizaci politického systému a veřejného života, vyrovnání se s tehdy nedávnou minulostí (represe, politické procesy) a hospodářských reformách patřilo posílení postavení slovenských národních orgánů a spravedlivější řešení státoprávního problému mezi hlavní požadavky sílicího reformního proudu.¹⁷⁸ Hlavním iniciátorem těchto diskusí byla KSS¹⁷⁹ a SNR¹⁸⁰. Významným protagonistou diskusí o federalizaci státu byl od počátku G. Husák. V dubnu 1968 ÚV KSČ vydal svůj Akční program, v němž byla jedním z bodů přestavba unitárního státu ve federaci dvou národních republik. Mimo jiné tento bod byl jediným, který se podařilo přes sovětskou okupaci splnit, protože jeho realizace byla podporována právě pragmatickým křídlem v čele s G. Husákem.¹⁸¹

Slovenská národní rada potřebovala získat partnera pro diskusi o federalizaci. Byl proto vytvořen obdobný orgán pro českou část Československa, tedy Česká národní rada. Ta vznikla na základě ústavního zákona č. 77/1968 Sb., o přípravě federativního uspořádání Československé socialistické republiky, jako prozatímní orgán ústavní politické reprezentace českého národa.¹⁸² 150 poslanců mělo na starosti přípravné práce s ustavením budoucí částečně autonomní České socialistické republiky a jejího parlamentu, kterým právě měla být Česká národní rada.¹⁸³ První poslanci byli zvoleni 10. července 1968 nepřímo Národním shromážděním na návrh Národní fronty z poslanců Národního shromáždění zvolených

¹⁷⁶SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

¹⁷⁷Viz. 4.1. poznámka 140.

¹⁷⁸HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 428.

¹⁷⁹KSS – Komunistická strana Slovenska.

¹⁸⁰Slovenská národní rada.

¹⁸¹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

¹⁸²HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.: barev. mapy [2. vyd. 2007]. s. 429–431.

¹⁸³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

v českých krajích a z význačných představitelů českého veřejného života. Zároveň byl zvolen její předseda a 21. července místopředsedové, předsednictvo a výbory. Od svého vzniku sídlila v Thunovském paláci ve Sněmovní ulici na pražské Malé Straně, sídle bývalého zemského sněmu i sídle budoucí poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky.¹⁸⁴

Od 1. ledna 1969 do 31. prosince 1992 se pak už na základě ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci, jednalo v rámci formálně federalizované ČSSR o parlament České socialistické republiky. Česká národní rada měla 200 poslanců volených na období nejdříve čtyř let, po novelizaci ústavním zákonem č. 43/1971 Sb. pěti let.¹⁸⁵ ČNR byla následně doplněna o dalších 50 poslanců 21. prosince 1968. Další, už přímé volby se konaly v letech 1971, 1976, 1981, 1986. Ale také již demokratické volby v letech 1990 a 1992 stály na tomto ústavním zákoně.¹⁸⁶

Velká iniciativa vznikla na Moravě a ve Slezsku, a to v podobě projektu trojfederace. Projekt realizace Československa, tedy federace tří zemí (Čechy, Morava s československým Slezskem, Slovensko), vyvolal na Moravě velké emoce a byl podporován nejvyššími oficiálními místy na Moravě.¹⁸⁷ Hlavním zastáncem myšlenky trojfederace se stala Společnost pro Moravu a Slezsko, která vznikla 20. května 1968, sdružující z počátku především vědce a umělce, v jejím čele stanul Boleslav Bárta¹⁸⁸ a v srpnu měla 200 000 registrovaných členů v 600 místních výborech po celé Moravě. Obnovení Moravskoslezské země jako státoprávního celku podpořila rovněž řada významných podniků na jižní i severní Moravě.¹⁸⁹ Vládní komise pro státoprávní uspořádání vedená G. Husákem ovšem na jednání se zástupci moravských krajů dne 4. června trojfederaci zamítla.¹⁹⁰ Dne 16. července návrh na trojfederaci odmítlo i Národní shromáždění. Diskuse na toto téma však na Moravě nepřestaly. Dokonce se za splnění tohoto

¹⁸⁴SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

¹⁸⁵Tamtéž. s. 279–286.

¹⁸⁶Tamtéž. s. 279–286.

¹⁸⁷Tamtéž. s. 279–286.

¹⁸⁸Boleslav Bárta (1929-1991) byl československý psycholog, po sametové revoluci poslanec Sněmovny lidu Federálního shromáždění a také bojovník za moravskou autonomii.

¹⁸⁹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

¹⁹⁰Tamtéž. s. 279–286.

požadavku připravovala generální stávka. Do těchto diskusí ale přišla sovětská invaze a diskuse skončily.¹⁹¹

Nskončily však na celostátní úrovni, jen se diskutovalo pouze o dvojfederaci. Výsledkem jednání byl vládní návrh na federativní uspořádání, který byl 27. října 1968 Národním shromážděním schválen jako zákon o československé federaci¹⁹² a o tři dny později (30. října) na Bratislavském hradě podepsán.¹⁹³ Československo se tak stalo federativním státem složeným z České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky.¹⁹⁴

4.2.1. Struktura ústavního zákona č. 143/1968 Sb.

Ústavní zákon č.143/1968 Sb., o Československé federaci, se skládá z preambule a osmi hlav, obsahující 151 článků.

Hlava první zakotvuje základní ustanovení. Článek 1 upravuje federativní zřízení obou republik, zakotvuje vůli obou národů. Československou socialistickou republiku tvoří rovnoprávně postavené socialistické republiky – Česká a Slovenská. Ve článku 2 je stanoven výkon státní moci pracujícím lidem skrze zastupitelské sbory. Článek 3 zakotvuje hranice federaci. O hospodaření pojednává článek 4. Státní občanství a úřední jazyky upravují články 5-6.¹⁹⁵

Druhá hlava ústavního zákona (články 7 až 28) obsahuje rozdělení působnosti mezi federací a republikami. Do výlučné působnosti ČSSR patří zejména zahraniční politika, uzavírání mezinárodních smluv, národní obrana, federální hmotné rezervy, federální zákonodárství a správa v rozsahu federace a kontrola federálních orgánů. Dále patří do federální působnosti federální plánování hospodářství, finanční hospodaření, správa státního rozpočtu federace, federální daňové zákony, federální celní unie, československá měna a její emise a další.¹⁹⁶

¹⁹¹Tamtéž. s. 279–286.

¹⁹²Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

¹⁹³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

¹⁹⁴Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

¹⁹⁵Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

¹⁹⁶Tamtéž.

Hlava třetí ústavního zákona zakotvuje Federální shromáždění jako nejvyšší zákonodárný orgán československé federace. Bylo dvoukomorové. Sněmovna lidu měla 200 poslanců volených přímou volbou. Volební období bylo čtyřleté. První Sněmovna lidu vznikla bez přímých voleb přetvořením Národního shromáždění.¹⁹⁷ Sněmovna národů tvořila druhou komoru Federálního shromáždění, která měla reprezentovat rovné státoprávní postavení obou republik. Měla 150 poslanců, polovina z nich se volila přímou volbou v ČSR a druhá polovina v SSR. Volební období bylo rovněž čtyřleté.¹⁹⁸ Každá sněmovna si volila ze svého středu předsednictvo sněmovny, které mělo nejvíce šest členů a působilo i době, kdy FS nezasedalo.¹⁹⁹ Při hlasování ve Sněmovně národů bylo možné ve stanovených věcech uplatnit zákaz majorizace²⁰⁰ (článek 42) a příslušná nadpoloviční či kvalifikovaná většina musela být dosažena nejen ve Sněmovně národů, ale v i části volených poslanců ČSR a SSR. Tento zákaz se uplatňoval např. při volbě prezidenta, vyslovení důvěry vládě, schvalování rozpočtů, přijetí ústavního zákona atd.²⁰¹

Federální shromáždění se mohlo usnášet o vypovězení války, byla-li Československá socialistická republika napadena nebo bylo-li třeba plnit mezinárodní smluvní závazky o společné obraně proti napadení. Federální shromáždění mohlo zrušit nařízení nebo usnesení vlády nebo obecně závazný právní předpis federálního ministerstva, federálního výboru nebo jiného federálního ústředního orgánu státní správy, odporoval-li ústavě nebo jinému zákonu Federálního shromáždění. Federální shromáždění mělo zákonodárnou pravomoc ve věcech svěřených tímto mu ústavním

¹⁹⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

¹⁹⁸SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

¹⁹⁹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁰⁰Zákaz majorizace je princip, který zajišťuje, aby při hlasování v rozhodovacích sborech nebyla určitá menšina členů přehlasovaná většinou.

²⁰¹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 284,

zákonem do výlučné působnosti Československé socialistické republiky nebo patřící do společné působnosti, a to v části svěřené Československé socialistické republice.²⁰²

Hlava čtvrtá zakotvuje postavení prezidenta republiky, které vycházelo z ústavy z roku 1960.²⁰³ Prezidenta volilo Federálního shromáždění. Jeho funkční období bylo i nadále pětileté.²⁰⁴

V páté hlavě je ustanovena vláda Československé socialistické republiky. Byla nejvyšším orgánem státní správy s působností na území celé čs. federace a měla ve společných věcech výlučné pravomoci patřící čs. federaci a ve věcech společné pravomoci, na jejíž provádění se podílela společně s orgány národních republik.²⁰⁵

O ústavním soudě Československé socialistické republiky pojednává hlava šestá. Ústavní soud Československé republiky je soudním orgánem ochrany ústavnosti. Při rozhodování jsou soudci nezávislí a rozhodují na základě Ústavy ČSSR.²⁰⁶

Ústavní zákon o československé federaci v hlavě sedmé konstatoval, že představitelem národní svrchovanosti a svébytnosti českého a slovenského národa a nejvyšším orgánem státní moci v ČSR a SSR je Česká národní rada a Slovenská národní rada. Národní rady se staly nejvyššími zastupitelskými sbory v republikách a současně jejich jedinými zákonodárnými sbory. Obě národní rady vznikly na základě přímých voleb a jejich funkční období bylo čtyřleté. Obě se ustanovily jako jednokomorové orgány. Pravomoc ČNR vyplývala z dělby kompetence mezi federaci a republiky.²⁰⁷ Nejvyššími výkonnými orgány v republikách byly vlády republik. Vlády republiky se skládaly

²⁰²SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁰³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

²⁰⁴Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁰⁵Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

²⁰⁶Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁰⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

z předsedy, místopředsedů a ministrů. Funkce člena vlády byla neslučitelná s funkcí člena představenstva národní rady.²⁰⁸

Poslední hlava osmá obsahovala ustanovení obecná, přechodná a závěrečná.²⁰⁹

Během období normalizace, na sklonku roku 1970, došlo k přijetí několika ústavních zákonů, které upravovaly federální systém. Jednotnou soustavu hospodářství a jednotný státní plán zavedl ústavní zákon č. 125/1970 Sb. Státní plánovací komisi a šest nových federálních ministerstev zřídil ústavní zákon č. 126/1970Sb. Zároveň došlo ke zrušení funkce státních tajemníků ve federálních ministerstvech. A na základě ústavního zákona č. 133/1970 Sb. Následovala úprava působnosti federálních orgánů.²¹⁰ V druhé polovině osmdesátých let došlo k úvahám o změně nebo korekci státoprávního uspořádání, a tedy k přípravě nové československé ústavy.²¹¹

Po XVII. sjezdu KSČ byla dokonce ustavena zvláštní komise KSČ a Národní fronty pro přípravu nové československé ústavy v čele s M. Jakešem²¹². Koordinaci legislativních prací na ústavě byl pověřen slovenský komunista Marián Čalfa. Přípravovaná ústava sice měla za úkol vyjádřit „ústavní kontinuitu“ komunistického režimu v Československu, avšak zároveň měla přinést některé změny.²¹³ Uvažovalo se o zvýšení efektivnosti řízení státu úpravou podoby federace a jejích orgánů. Ústava měla posílit zastupitelské orgány a rozšířit i okruh občanských práv včetně ústavního soudnictví. Návrh ústavy počítal s tradičním vymezením role federativní vlády a vlád republik jako nejvyšších výkonných orgánů státní moci. Zároveň však měla být posílena odpovědnost vlády zastupitelským sborům a měl být zaručena koordinace práce federální vlády a vlád republik.²¹⁴ Návrh zásad úpravy projednávalo Předsednictvo ÚV KSČ

²⁰⁸SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁰⁹Ústavní zákon č.143/1968 Sb., o Československé federaci.

²¹⁰HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.: barev. mapy [2. vyd. 2007]. s. 431–431.

²¹¹SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

²¹²Miloš Jakeš (1922-2020) byl česká komunistický politik, který v letech 1987-1989 působil jako generální tajemník ÚV KSČ.

²¹³SHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

²¹⁴Tamtéž. s. 279–286.

ještě před koncem září roku 1989. Plánovalo dokonce rozsáhlou propagandistickou kampaň včetně organizování všelidové diskuse. V říjnu byl na půdě Federálního shromáždění vytvořen návrh na vydání ústavního zákona o způsobu přijetí nové Ústavy ČSSR, ČSR a SSR. Události v dalších měsících však byly rychlejší než práce komise, a proto její práce zůstala nedokončena.²¹⁵

4.3. Ústavní změny vyvolané sametovou revolucí

Listopadové události ukončily přes 40 let nadvlády jedné strany, Komunistické strany Československa, a umožnily návrat k demokratickým principům. Před československou společností stál úkol vytvořit novou republiku stojící na demokratických a svobodných základech. V první řadě se muselo změnit zákonodárství a bylo tedy potřeba vyhlásit svobodné volby, ve kterých by bylo možné vybírat ze spektra politických stran. Aby toto bylo možné, bylo potřeba změnit zákony, a to v první řadě ty ústavní.²¹⁶

Zvrat ústavních poměrů v listopadu 1989 přišel v době, kdy se od roku 1986 i u nás začalo otevřeně hovořit o změně poměrů v od počátku sedmdesátých let konzervované společnosti i o nutnosti nové ústavy a kdy tlak na změny vrcholil i ve většině ostatních zemích socialistického bloku.²¹⁷

Po listopadu 1989, do konce roku 1992, bylo přijato celkem 49 ústavních zákonů (z toho 33 Federálním shromážděním, 10 Českou národní radou a 6 Slovenskou národní radou – včetně slovenské ústavy z 1. září 1992, která formálně jako ústavní zákon označena nebyla).²¹⁸ Ústavní zákony byly odrazem přeměny v československé společnosti. Byl jednak měněn a doplňován dosavadní ústavní řád a jednak byl připravován předobraz nových ústav, přijatých až v nástupnických státech ČSFR.²¹⁹

Prvním ústavním zákonem, přijatým po 17. listopadu 1989, byl dokument, v němž se odrazila změna poměrů. Jednalo se o ústavní zákon č. 135/1989 Sb. (z 29.11.1989), kterým se z textu ústavy z roku 1960 vypustil článek o vedoucí úloze KSČ ve společnosti a ve státě i v Národní

²¹⁵SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 279–286.

²¹⁶GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

²¹⁷Tamtéž. s. 40–43.

²¹⁸Tamtéž. s. 40–43.

²¹⁹Tamtéž. s. 40–43.

frontě a teze o marxismu-leninismu, v němž byla vedena veškerá kulturní politika v Československu, rozvoj vzdělání, výchova a vyučování.²²⁰ Tento ústavní zákon, stejně jako další do konce roku 1989, přijalo Federální shromáždění, zvolené ve volbách v roce 1986.²²¹

Po ústavním zákonu č. 135/1989 Sb., jež měl nepochybně klíčový význam, byly do konce roku 1989 přijaty ještě tři další. Upravovaly volbu prezidenta ČSSR a jeho ústavní slib. Na pozměněný text slibu, schválený 28.12.1989, přísahal Václav Havel po svém prvním zvolení hlavou státu 19.12.1989.²²² Ještě na sklonku roku 1989 byl schválen ústavní zákon, umožňující doplňovat nové poslance Federálního shromáždění i obou národních rad na uprázdněný mandát, na nějž rezignovali mnozí poslanci, zejména zastánci starého režimu, tzv. kooptacemi. Prázdný mandát se tedy neobsazoval na základě obecného, rovného a přímého volebního práva s tajným hlasováním, jak to požadovala ústava, ale na základě návrhů politických stran po dohodě s Občanským fórem a Veřejností proti násilí – politickými hnutími, vzniklými v České republice a na Slovensku v listopadových dnech 1989.²²³ Tímto přišlo Federální shromáždění nejen o velkou část své reprezentativnosti ale také o legitimitu, jež by plynula z mandátu vzniklého volbami. Čekalo se od něj, že svým hlasováním bude legalizovat změny požadované revoluční veřejností, ať už šlo o nové postavy exekutivy, úpravy ústavy nebo stanovení pravidel politické soutěže.²²⁴

Další ústavní zákon se týkal změn v soustavě federálních ústředních orgánů, v jejichž čele stál člen federální vlády. Těchto změn se v dalším vývoji týkaly ještě dva ústavní zákony. Na požadavek rekonstrukce zastupitelských sborů reagoval další ústavní zákon, který umožnil odvolávat poslance a na jejich místo kooptovat nové. To se týkalo i národních výborů v České republice. Stav, založený tímto ústavním zákonem, byl časově omezen – od 23. 1. 1990 do 31. 3. 1990.²²⁵

²²⁰Ústavní zákon č. 135/1989 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²²¹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

²²²Tamtéž. s. 40–43.

²²³GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

²²⁴GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-7285-213-0. s. 18

²²⁵GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

Na polovinu roku 1990 byly připravovány parlamentní volby, přímo právními předpisy označené za svobodné a demokratické. Pro jejich provedení muselo být ústavně zkráceno volební období zákonodárných sborů, zvolených v červnu 1986. Zároveň s tímto zkrácením byl ústavním zákonem č. 46/1990 Sb. přeměněn vztah poslanců a voličů na tzv. „mandát volný“, byla určena neslučitelnost výkonu poslaneckého mandátu s výkonem jiných státních funkcí, došlo ke snížení počtu poslanců Sněmovny lidu Federálního shromáždění (na 150) a byla změněna dikce slibu poslance Federálního shromáždění a člena federální vlády.²²⁶ Tento ústavní zákon obsahoval i zmocnění pro obě národní rady, přijmout si k řešení některých vnitřních záležitostí republik vlastní ústavní zákony.²²⁷

Následovala otázka státoprávního poměru mezi českou a slovenskou částí federace. I přes to, že společnost obou republik se shodovala na udržení Československa, ukázalo se, že názory o tom, v čem má stát spočívat, se lišily. Česká společnost kladla důraz na jeden silný stát, Slováci upřednostňovali spolek s dohodou o vzájemném soužití. Tyto rozdílnosti se promítli při projednávání zákona o změně názvu státu, tzv. pomlčková válka.²²⁸

Koncem března 1990 byl přijat, po vypjatém dohadovacím řízení, i ústavní zákon o změně názvu Československé socialistické republiky. Název byl změněn na Československou federativní republiku, s tím, že ve Slovenské republice byl tento název uváděn jako Česko-Slovenská federativní republika.²²⁹ V tomto ústavním zákoně je tak možné spatřovat symboliku začínajících přímých rozporů mezi českou a slovenskou politickou reprezentací, které se v dalším volebním období 1990 – 1992 nedovedly dohodnout na způsobu obnovení československé federace.²³⁰ Ústavní zákon o změně názvu státu měl velmi krátkou účinnost, od 29. 3. 1990 do 23. 4. 1990, kdy nabyl účinnosti ústavní zákon o novém názvu státu – Česká

²²⁶HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. 568 s.: barev. mapy [2. vyd. 2007]. s. 473–474.

²²⁷GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

²²⁸SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 292.

²²⁹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40–43.

²³⁰Tamtéž. s. 40–43.

a Slovenská Federativní Republika, který spolu s ústavním zákonem o státních symbolech ČSFR zůstal v platnosti až do zániku federace.²³¹

V návaznosti na 24měsíční volební období zákonodárných sborů volených v roce 1990, bylo dalším samostatným ústavním zákonem určeno stejně dlouhé volební období prezidenta ČSFR; prezident zvolený v prosinci 1989 měl funkční období do 40 dnů po ustavení nového Federálního shromáždění po volbách 1990.²³²

Ústavním zákonem č. 556/1990 Sb., byla vyřešena vyostřující se situace ohledně působnosti federace, a to již šlo o výrazný posun kompetencí do republik a postupně federace předala republikám veškeré své kompetence a mohla posléze zaniknout.²³³

Důležitým ústavním zákonem byl ústavní zákon č.294/1990 Sb. Byl prvním přijatým po parlamentních volbách v roce 1990 a připravoval volby komunální v listopadu 1990. Ukončil éru národních výborů a vrátil se k územní (místní) samosprávě.²³⁴

V září 1990 byla ústavně zrušena Národní fronta. Následně byly přijaty další ústavní zákony, které řešily podávání návrhů na soudce, včetně změny dikce slibů soudců, a byly motivované jednak snahou po posílení soudní moci ve státním mechanismu.²³⁵ Nemalý význam mělo i přijetí ústavního zákona č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu ČSFR. Tento ústavní dokument byl základem pro činnost ústavního soudu, reálně ustanoveného od konce ledna 1992 a vyvíjejícího činnost během roku 1992.²³⁶

V listopadu 1990, k 1. výročí listopadových událostí roku 1989, byly přijaty dva ústavní zákony – o navrácení majetku KSC lidu ČSFR a o navrácení majetku SSM²³⁷ lidu ČSFR.²³⁸

²³¹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40-43.

²³²Tamtéž. s. 40-43.

²³³Tamtéž. s. 40-43.

²³⁴Tamtéž. s. 40-43.

²³⁵Tamtéž. s. 40-43.

²³⁶Tamtéž. s. 40-43.

²³⁷SSM – Socialistický svaz mládeže.

²³⁸GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 40-43.

Následovalo schválení ústavního zákona č. 23/1991 Sb., kterým se uvozovala Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění ČSFR dne 9. 1. 1991. Listina se při vzniku samostatné České republiky stala součástí jejího ústavního pořádku.²³⁹

4.4. Krize čs. federace

Ústavní zákon č. 327/1991 Sb., o referendu, byl vytvořen jako řešení stále se stupňující situace, zakotvující nutnost referenda pro rozhodnutí jedné z republik vystoupit z federace. Tento ústavní zákon však nebyl nikdy uplatněn; konec federace byl zkonstruován jako zánik, nikoli vystoupení, a přestože ústavním zákonem o zániku ČSFR nebyl výslovně zrušen.²⁴⁰ Uplatnila se interpretační zásada „lex posterior derogant priori“.²⁴¹

Pro doplnění ústavního mechanismu v jednotlivých republikách byl přijat v listopadu 1991 ústavní zákon ČNR, kterým se zřídil Nejvyšší kontrolní úřad České republiky a v prosinci 1991 ústavní zákon SNR o Ústavním soudu Slovenské republiky.²⁴²

Po parlamentních volbách, konaných 5. a 6. 6. 1992 však události nabraly rychlý spád; v případě republik se jejich ústavní vývoj ubíral cestou k samostatnosti, v případě federace se dostal do vleků politických dohod a ubíral se k zániku.²⁴³

Dne 1. září 1992 schválila Slovenská národní rada Ústavu Slovenské republiky, sice ještě částečně respektující existující federaci, ale již jasně počítající s jejím zánikem.²⁴⁴ Tato ústava je ústavou suverénního, svrchovaného státu. Je proto ústavní otázkou, zdali ČSFR skutečně zanikla k 1. lednu 1993, nebo okamžikem nabytí účinnosti Ústavy Slovenské republiky (1. října 1992).²⁴⁵

²³⁹GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 43-44.

²⁴⁰Tamtéž. s. 44.

²⁴¹Pozdější, respektive později účinný právní předpis má přednost před dřívějším (starším) právním předpisem.

²⁴²GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 44.

²⁴³Tamtéž. s. 44.

²⁴⁴Ústavní zákon č. 460/1992 Sb., Ústava Slovenskej republiky.

²⁴⁵GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 44.

Dne 16. prosince 1992 schválila česká národní rada Ústavu České republiky (č.1/1993 Sb.),²⁴⁶ o den dříve ústavní zákon o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR (č. 4/1993Sb.) a 22. prosince 1992 ústavní zákon o některých dalších opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR (č. 29/1993 Sb.).²⁴⁷

Vlastní politicky dohodnutý zánik federace, ústavně připravil ústavní zákon č. 493/1992 Sb. Jím došlo k převodu dalších působnosti federace na republiky. Ústavní zákon č. 541/1992 Sb. určil způsoby dělení majetku ČSFR mezi Českou republiku a Slovenskou republiku jako nástupnické státy a dne 25. listopadu 1992 odhlasovalo Federální shromáždění, pod tlakem národních rad, ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské federativní republiky.²⁴⁸ Uplynutím 31. prosince 1992 zanikla ČSFR a na její místo nastoupily Česká republika a Slovenská republika.

4.5. Ústava 1993

Dne 16. prosince 1992 přijala Česká národní rada Ústavu České republiky. V tisícileté historii české státnosti je to první ústava, jež byla přijata pro Českou republiku jako svrchovaný a samostatný stát v mezinárodním společenství.²⁴⁹

Ústava České republiky zavedla termín „ústavní pořádek“, který používá v čl. 3 a v čl. 112. Ústavní pořádek vyjadřuje fakt, že vedle ústavy jsou i další předpisy ústavního charakteru, ale také se již dříve pojem používal jako širší pojem pro soubor psaných ústavních zákonů a předpisů, které s ústavou bezprostředně souvisely.²⁵⁰ Obsah ústavního pořádku České republiky tvoří Ústava České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.), Listina základních práv a svobod (usnesení č. 2/1993 Sb.), Ústavní zákon ČNR z 15. prosince 1992 o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR (č. 4/1993 Sb.) a Ústavní zákon z 22. prosince 1992, o některých dalších opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR.²⁵¹

²⁴⁶Stenoprotokol, Schůze České národní rady dne 16. prosince 1992, dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/1992cnr/stenprot/010schuz/s010001.htm> (11.12.2020).

²⁴⁷GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 45.

²⁴⁸Tamtéž. s. 45.

²⁴⁹Tamtéž. s. 47.

²⁵⁰Tamtéž. s. 48.

²⁵¹Tamtéž. s. 48.

Ústavní zákon ČNR č. 4/1993 Sb. jsou recepční ustanovení (*receptio* = převzetí), kterými byly za platné vyhlášeny ústavní zákony, zákony a ostatní právní předpisy ČSFR platné v den jejího zániku. V případě rozporu mezi právními předpisy České republiky, vydanými před zánikem ČSFR a předpisy federace téže právní síly, neplatí zásada „*lex posterior derogat priori*“ (pozdější zákon ruší dřívější), ale postupuje se podle právního předpisu České republiky.²⁵² Dále byla tímto ústavním zákonem přenesena působnost Federálního shromáždění a jejího předsednictva na Českou národní radu a její předsednictvo, působnost vlády ČSFR na vládu České republiky, působnost ústředních orgánů státní správy ČSFR na příslušné obce podle povahy věcí nejbližší ústřední orgány státní správy České republiky a působnost Nejvyššího soudu ČSFR a Generální prokuratury ČSFR včetně hlavní vojenské prokuratury na Nejvyšší soud České republiky, Generální prokuratury České republiky a na zřízení v týchž obvodech vojenské soudy a vojenské prokuratury České republiky.²⁵³

Česká republika výslovně uznala všechny státy a vlády, které ke dni svého zániku uznávala ČSFR a přebrala práva a závazky ČSFR vyplývající z mezinárodního práva s výjimkou závazků ČSFR spojených s územím, na které se vztahovala svrchovanost ČSFR, ale ne svrchovanost České republiky.²⁵⁴

Ústavní zákon č. 29/1993 Sb. řešil přechod soudců Nejvyššího soudu ČSFR a vojenských soudů ČSFR do soudní soustavy České republiky, přechod prokurátorů a vyšetřovatelů Generální prokuratury ČSFR a prokurátorů a vyšetřovatelů vojenské prokuratury do soustavy prokuratury České republiky (včetně její vojenské složky) a přechod pracovníků Kanceláře Ústavního soudu ČSFR do Nejvyššího soudu České republiky.²⁵⁵

Dalšími ústavními zákony, které tvoří ústavní pořádek České republiky, jsou ústavní zákony Národního shromáždění Československé republiky, Federálního shromáždění Československé socialistické republiky a České národní rady, upravující státní hranice České republiky.²⁵⁶

²⁵²GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 48.

²⁵³Ústavní zákon České národní rady č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem ČSFR.

²⁵⁴Tamtéž.

²⁵⁵GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8. s. 49.

²⁵⁶Tamtéž. s. 49.

4.5.1. Struktura Ústavy České republiky

Ústava České republiky se skládá z preambule a 113 článků, které jsou rozděleny do osmi hlav. Z hlediska délky patří Ústava ČR k těm kratším, což je důsledkem toho, že k ústavě v širším slova smyslu náležejí ještě další součásti ústavního pořádku.²⁵⁷

Preambule, která nemá přímý normativní obsah, je uvozujícím vstupním prohlášením s odkazem na tradice dávné státnosti zemí Koruny české i státnosti československé. Preambule zakotvuje odhodlání občanů České republiky budovat, chránit a rozvíjet Českou republiku v duchu nedotknutelných hodnot lidské důstojnosti a svobody jako vlast rovnoprávných, svobodných občanů, kteří jsou si vědomi svých povinností vůči druhým a zodpovědnosti vůči celku, jako svobodný a demokratický stát, založený na úctě k lidským právům a na zásadách občanské společnosti, a jako součást rodiny evropských a světových demokracií.²⁵⁸

V první hlavě, základní ustanovení (čl. 1–14), je Česká republika charakterizována jako svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana. Dále je zde zakotvena charakteristika politického systému, konstrukce tvorby a dělby moci, záruka samosprávy územních samosprávných celků, závazek státu týkající se šetrného využívání přírodních zdrojů a ochranu přírodního bohatství. Ústava může být měněna či doplňována pouze ústavními zákony a je zakotven zákaz změny podstatných náležitostí demokratického právního státu.²⁵⁹ Dále je zde zakotven zákaz zbavení státního občanství proti své vůli. Území České republiky tvoří nedílný celek, jehož státní hranice mohou být měněny jen ústavním zákonem. Ústava ve svých základních ustanoveních rovněž obsahuje výčet státních symbolů České republiky, kterými jsou velký a malý státní znak, státní barvy, státní vlajka, vlajka prezidenta republiky, státní pečeť a státní hymna.

V čl. 10 ústava říká, že ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž byla Česká republika vázána, byly bezprostředně

²⁵⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

²⁵⁸Tamtéž. s. 326–329.

²⁵⁹Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

závazné a měly přednost před zákonem.²⁶⁰ Ostatní mezinárodní smlouvy musely být do českého právního řádu přeneseny za pomoci pramenů českého práva.²⁶¹

V druhé hlavě, moc zákonodárná (čl. 15-53), ústava zakotvuje existenci Parlamentu, kterému náleží moc zákonodárná. Parlament je tvořen dolní komorou (Poslaneckou sněmovnou) a horní komorou (Senátem).²⁶² Ačkoliv Ústava České republiky předvíдалa existenci Senátu ve svých ustanoveních, tři roky zůstala nenaplněna. Dle čl. 106 ústavy měl do doby zvolení Senátu vykonávat jeho funkce prozatímní Senát. Prozatímní Senát se měl ustanovit způsobem, který stanoví ústavní zákon. Prozatímní Senát však nikdy ustanoven nebyl. Až do prvních voleb do Senátu v roce 1996 vykonávala funkce Senátu Poslanecká sněmovna, kterou po tuto dobu nebylo možné rozpustit.²⁶³

Třetí hlava, moc výkonná (čl. 54-80), je rozdělena do dvou částí – prezident republiky (čl. 54-66) a vláda (čl. 67-80). Prezident je hlava státu, který je zvolen Parlamentem na společné schůzi obou komor a není z výkonu své funkce nikomu odpovědný. Vláda České republiky je vrcholný kolegiální orgán výkonné moci, skládá se z předsedy, místopředsedy a ministrů. Vláda je odpovědná Poslanecké sněmovně. Ústava zakotvuje pravomoc i působnost vlády, a také jejich ministerstev.²⁶⁴

Ve čtvrté hlavě, moc soudní (čl. 81-96), ústava stanovuje, že soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy. Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jejich nestrannost nesmí nikdo ohrožovat. Ústava zakotvuje principy, na kterých je soudní moc založena. Ústavnímu soudu jeho postavení se věnují čl. 83-89. Obecné soudy jsou upraveny v čl. 90-96, jejichž soustavu soudů tvoří Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy.²⁶⁵

V páté hlavě, Nejvyšší kontrolní úřad (čl. 97), ústava zakotvuje Nejvyšší kontrolní úřad jako nezávislý orgán, který vykonává kontrolu hospodaření se státním majetkem

²⁶⁰Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁶¹SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

²⁶²Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁶³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

²⁶⁴Ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁶⁵Tamtéž.

a plnění státního rozpočtu.²⁶⁶ Postavení, působnost, organizační strukturu a činnost upravuje zákon č. 166/1993 Sb., o Nejvyšším kontrolním úřadu.²⁶⁷ Prezidenta a viceprezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu jmenuje prezident republiky na návrh Poslanecké sněmovny.²⁶⁸

Šestá hlava, Česká národní banka (č. 98), zakotvuje Českou národní banku (ČNB) jako ústřední banku České republiky a jejím hlavním cílem její činnosti péče o cenovou stabilitu.²⁶⁹ Svou činnost vyvíjí v souladu se zákonem č. 6/1993 Sb., o České národní bance, a dalšími právními předpisy. Předpokladem účinnosti měnových nástrojů vedoucích k cenové stabilitě je nezávislost centrální banky. V souladu se svým hlavním cílem ČNB určuje měnovou politiku, vydává bankovky a mince, řídí peněžní oběh, platební styk a zúčtování bank, vykonává dohled nad bankovním sektorem, kapitálovým trhem, pojišťovnictvím, penzijním pojištěním, družstevními záložnami, institucemi elektronických peněz a devizový dohled. Jako ústřední banka poskytuje ČNB bankovní služby pro stát a veřejný sektor.²⁷⁰

V sedmé hlavě, územní samospráva (čl. 99-105), se stanovuje, že Česká republika se člení na obce, které jsou základními územními samosprávnými celky, a kraje, které jsou vyššími územními samosprávnými celky. Územní samosprávné celky jsou územními společenstvími občanů, která mají právo na samosprávu.²⁷¹ Vyšší územní samosprávné celky nebyly zřízeny hned v okamžiku vzniku České republiky v roce 1993, ale až ústavním zákonem č. 347/1997 Sb., o vytvoření vyšších územních správních celků, a plnit všechny své funkce započaly po volbách do krajských zastupitelstev v roce 2000.²⁷²

²⁶⁶Ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁶⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

²⁶⁸Ústavní zákon č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁶⁹Tamtéž.

²⁷⁰SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

²⁷¹Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁷²SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

Hlava osmá, přechodná a závěrečná ustanovení (čl. 106-113), obsahuje ustanovení derogačního a procesního charakteru.²⁷³

4.5.2. Ústavní změny po roce 1993

V souvislosti se vstupem České republiky do Severoatlantické aliance (NATO) byl přijat ústavní zákon č. 300/2000 Sb., který upravil otázky vyslání ozbrojených sil České republiky, pobyt spojeneckých sil na území České republiky a účasti České republiky na obranných systémech mezinárodních organizací, již je Česká republika členem. Rozhodovací kompetence v těchto bodech byly rozděleny mezi vládu a parlament.²⁷⁴

Článek 10 ústavy prošel změnou díky tzv. euronovele ústavy (ústavním zákonem č. 395/2001 Sb.), který odstranil nutnost transformace mezinárodních smluv prostřednictvím pramene českého práva k tomu, aby z takových smluv vyplývaly oprávnění a povinnosti ve vnitrostátních vztazích.²⁷⁵ Od roku 2001 je tedy český právní řád jednotný, co se týče národního i mezinárodního práva. Mezinárodní smlouvy mají aplikační přednost před českým právním předpisem, takže stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Ve smyslu čl. 95 ústavy je pak soudce při svém rozhodování vázán zákonem a mezinárodní smlouvou, která je součástí právního řádu. Soudce obecného soudu je ve svém rozhodování zmocněn dokonce posoudit soulad jiného právního předpisu se zákonem nebo takovou mezinárodní smlouvou.²⁷⁶ Euronovela tak včlenila do ústavy čl. 10a a 10b, podle kterých mohou být mezinárodní smlouvou některé pravomoci orgánů České republiky přeneseny na mezinárodní organizaci nebo instituci. K ratifikaci této mezinárodní smlouvy je potřeba souhlasu Parlamentu, pokud nestanoví ústavní zákon, že k ratifikaci je potřeba souhlasu daného v referendu. Zároveň byla

²⁷³SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 326–329.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁷⁴Ústavní zákon č. 300/2000 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., a ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky.

²⁷⁵SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva. 2.*, aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 327.

²⁷⁶Tamtéž. s. 327.

zavedena tzv. preventivní (předběžná) kontrola ústavnosti Ústavním soudem, který může vyslovit nesoulad mezinárodní smlouvy s ústavním pořádkem ČR ještě před její ratifikací. V případě, že obecný soud zjistí rozpor, přednostně aplikuje mezinárodní smlouvu před normou obsaženou v zákoně. Odporující vnitrostátní norma tak není zrušena, pouze zůstává neaplikovatelnou.²⁷⁷

Vzhledem k referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii byl přijat ústavní zákon č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava ČR. Tento ústavní zákon zakomponoval jednorázovou úpravu ústavy ve vztahu k tomuto referendu a to v čl. 62.²⁷⁸ Po proběhnutí referenda se stala upravená ustanovení ústavy obsoletními.

Přímá volba prezidenta přišla s ústavním zákonem č. 71/2012 Sb. Ústavní zákon mění v článku 54 odstavec 2 z prezidenta republiky volí Parlament na společné schůzi obou komor na prezident republiky je volen v přímých volbách. Mění se také celý článek 56, který popisuje podmínky a průběh přímé volby prezidenta.²⁷⁹

²⁷⁷SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4. s. 327.

²⁷⁸Ústavní zákon č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁷⁹Ústavní zákon č. 71/2012 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

5. Komparace ústav

V této kapitole bude provedena komparace demokratické ústavy (č. 1/1993 Sb.) a socialistické ústavy (č. 100/1960 Sb.). Vzhledem k tomu, že socialistická ústava, byla v roce 1968 novelizována zákonem č. 143/1968 Sb. o československé federaci, bude případně uvedena i úprava novelou.

Obě porovnávané ústavy, včetně novelizace socialistické ústavy, obsahují preambuli nebo prohlášení. Demokratická ústava ve své preambuli velmi stručně zmiňuje spojení území Čech, Moravy a Slezska, obnovení samostatného českého státu s odkazem na tradici státnosti zemí Koruny české i státnosti československé. Dále jménem občanů České republiky prohlašuje, že hodnoty státu jsou opatřování lidských práv a svobod, občanských práv a povinností a hodnot demokratické společnosti.²⁸⁰ Socialistická ústava je výrazně delší text, který je uveden prohlášením, které je rozdělené na tři odstavce. V prvním odstavci pracující lid Československa prohlašuje, že společenské zřízení, po vzoru sovětské dělnické třídy bylo Komunistickou stranu Československa uskutečněno i u nás. Jedná se o silně ideologický text, který dokazuje svolání „*Socialismus v naší zemi zvítězil!*“. Následně text proklamuje cestu budování socialismu, přechod ke komunismu a spolenectví se Svazem sovětských socialistických republik. V druhém odstavci text pojednává o historických událostech, a to o osvobození Československa sovětskými vojsky a o komunistickém převratu v roce 1948. Dále je zmíněno znárodnění, přechod k plánovanému hospodářství, spojení dvou národů a uskutečnění zásady socialismu – „*Každý podle svých schopností, každému podle jeho práce!*“. V třetím odstavci vyjadřuje usilování o splnění předpokladů pro přechod společnosti ke komunismu a klade společnosti cíle.²⁸¹ V novelizaci je naopak kratší prohlášení vyjadřující především spojení národů, které spojuje vůle žití ve společném státě, tedy federaci, oceňují společné soužití a upevnění přátelských svazků, rozvoj demokratických a socialistických ideálů. Vznik federace je zmíněn již „*...náš vzájemný vztah je třeba vybudovat na nových a spravedlivějších základech*“, dále je vyjádřeno sebeurčení a suverenita každého národa. V závěru jsou proklamovány ideové hodnoty – humanitní ideály socialismu, proletářského internacionalismu, a je prohlášeno, že svými zástupci Českou národní radou a Slovenskou národní radou se dohodli na vytvoření československé federace.²⁸²

²⁸⁰Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁸¹Ústavní zákon č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁸²Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

Podle článku 1 demokratické ústavy je Česká republika svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát, založený na úctě k právům a svobodám člověka²⁸³ a občana oproti tomu článek 1 socialistické ústavy říká, že Československá socialistická republika je socialistický stát, založený na pevném svazu dělníků, rolníků a inteligence, v jehož čele je dělnická třída.²⁸⁴ Článek 1 po novelizaci, ustavuje, že ČSSR je federativní stát dvou rovnoprávných bratrských národů, Čechů a Slováků.²⁸⁵

O dělbě moci ve státě pojednává článek 2 demokratické ústavy, který říká, že lid je zdrojem veškeré státní moci a stanovuje její rozdělení ve formě státních orgánů.²⁸⁶ Socialistická ústava naopak explicitně dělbu moci nezakotvuje, pouze stanovuje, že státní moc je vykonávána formou zastupitelských sborů a státní moc podle článku 2, ústavy, patří všemu pracujícímu lidu.²⁸⁷ Po novelizaci došlo pouze k přidání národních zastupitelských orgánů.

Článek 5, demokratické ústavy zakládá pluralitu politického systému, který je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran a respektujících základní demokratické principy a odmítající násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.²⁸⁸ Naopak tomu, článek 4 socialistické ústavy, zakotvuje hlavní úlohu ve společnosti a ve státě má předvoj dělnické třídy, Komunistická strana Československa, dobrovolný bojový svazek nejaktivnějších a neuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.²⁸⁹

Demokratická ústava ve člancích 3 a 4 zakotvuje ochranu základních práv a svobod soudní mocí, a zároveň říká, že součástí ústavního pořádku České republiky je Listina základních práv a svobod.²⁹⁰ Naopak v socialistické ústavě pojednává hlava druhá o právech a povinnostech občanů. Článek 19 přímo říká, že „*Ve společnosti pracujících, ve které je odstraněno vykořisťování člověka člověkem, jsou rozvoj a zájmy jejího příslušníka v souladu s rozvojem a zájmy celé společnosti. Práva, svobody a povinnosti občanů slouží tedy svobodnému, všestrannému rozvoji a uplatnění osobností občanů a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti*“. Článek 20 dodává, že všichni občani mají rovná práva a rovné povinnosti,

²⁸³Článek 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁸⁴Článek 1 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁸⁵Článek 1 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁸⁶Článek 2 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁸⁷Článek 2 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁸⁸Článek 5 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁸⁹Článek 4 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁹⁰Články 3 a 4 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

rovnoprávnost všech občanů je zaručena, muži a ženy mají stejné postavení, a všichni mají stejné možnosti a příležitosti ve všech oborech života společnosti.²⁹¹

Volební právo demokratická ústava upravuje prvotně v článku 6, kde ustavuje, že politická rozhodnutí vycházejí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním.²⁹² Detailní volební práva jako volit a být zvolen upravuje u jednotlivých volených sborů (Poslanecká sněmovna, Senát, Územní samospráva) a to, ve člancích 16 až 21 a článek 102, a to tak, že volby se konají tajným hlasováním na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva. Právo volit má každý občan republiky, který dosáhl 18 let, právo být zvolen se liší mezi Poslaneckou sněmovnou – 21 let, a Senátem – dosažení 40 let.²⁹³ Socialistická ústava řeší volební právo již ve 3 článku a to tak, že volební právo do všech zastupitelských sborů je obecné, rovné a přímé s tajným hlasováním, kde volit může každý občan, který dosáhl 18 let a zvolen může být občan, který dosáhl věku 21 let.²⁹⁴ V novele je upravena pouze volba do Federálního shromáždění a to, že poslanci se do obou komor volí přímou volbou.

Hlava druhá demokratické ústavy zakotvuje Parlament České republiky jako zdroj zákonodárné moci. Parlament je volený zastupitelský sbor a je tvořen dvěma komorami, a to Poslaneckou sněmovnou a Senátem. Dále jsou zakotveny volební práva do zastupitelských sborů, jejich složení a struktura, podmínky mandátu, znění slibu, který poslanec nebo senátor skládá při první schůzi dané komory, vzdání se mandátu, podmínky pro zánik mandátu, zřizování komisí a výborů komor, doba a častost schůzí a pravidla pro usnášení. Poslanecká nebo senátorská imunita, tedy, že poslance ani senátora nelze postihnout pro hlasování v Poslanecké sněmovně nebo senátu (nebo jejich orgánech), za projevy učiněné v Parlamentu nelze poslance nebo senátora trestně stíhat, poslance nebo senátora nelze trestně stíhat bez souhlasu komory, jejíž je členem, poslance nebo senátora lze zadržet jen byl-li dopaden při spáchání trestného činu nebo bezprostředně poté, je řešena v člancích 27 a 28.²⁹⁵ Socialistická ústava řeší moc zákonodárnou ve své třetí hlavě. Hned ve článku 39, ústavy, je zakotveno, že Národní shromáždění je nejvyšším orgánem státní moci v ČSSR a je jediným celostátním zákonodárným sborem. Ústava upravuje působnost, zasedání, podávání návrhů zákonů, výbory, složení a strukturu Národního shromáždění. I socialistická ústava upravuje poslaneckou imunitu, a to ve článku 58 – bez souhlasu Národního shromáždění nemůže být

²⁹¹Hlava druhá ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁹²Článek 6 ústavního zákona č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁹³Články 16-21 a 102 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

²⁹⁴Článek 3 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁹⁵Hlava druhá ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

poslanec trestně nebo kárně stíhán ani na něho nemůže být uvalena vazba.²⁹⁶ V novele je ustaveno Federální shromáždění, do jehož působnosti patří zejména usnášet se na ústavě a ústavních zákonech ČSSR, jednat o zásadních otázkách vnitřní a zahraniční politiky, schvalovat národohospodářský plán a státní rozpočet federace a volit prezidenta ČSSR.²⁹⁷

Moc výkonnou zpracovává hlava třetí demokratické ústavy ve dvou kapitolách, a to Prezident republiky a vláda. Články 54 až 66 zakotvují funkci Prezidenta republiky jako hlavu státu, stanovují způsob jeho volby, podmínky pro výkon funkce, návrh kandidáta, znění prezidentského slibu, práva a povinnosti prezidenta. Prezident republiky není obecně z výkonu své funkce odpovědný jinému orgánu. Článek 65 dále stanovuje, že prezidenta republiky nelze zadržet, trestně stíhat ani pro přestupek nebo jiný správní delikt, přičemž může být pouze stíhán pro velezradu^{298,299} V Socialistické ústavě o prezidentu republiky hovoří hlava čtvrtá, konkrétně články 61 až 65. Prezident republiky je v čele státu, volený Národním shromážděním jako představitel státní moci a z výkonu své funkce je odpovědný Národnímu shromáždění. Dle článku 65 nelze prezidenta soudně stíhat pro jednání spojené s výkonem jeho funkce. Následující články popisují práva a povinnosti, volební právo a vznik funkce a znění slibu.³⁰⁰ Novelizace není vyjma úprav týkající si federalizace nikterak odlišná.³⁰¹

Vrcholným orgánem, dle demokratické ústavy, je vláda (články 67–80). Vláda se skládá z předsedy vlády, místopředsedy a ministrů a jmenována prezidentem republiky. Vláda je odpovědná Poslanecké sněmovně a k plnohodnotnému výkonu své funkce žádá Poslaneckou sněmovnu o vyslovení důvěry. Dále je popsán slib členů vlády, zakotvuje způsob rozhodování, způsob podání demise, zakotvení zřízení ministerstev a jiných správních orgánů.³⁰² V socialistické ústavě zpracovává vládu hlava pátá. Vláda ČSSR je nejvyšším výkonným orgánem a její členové jsou odpovědní ze své funkce Národnímu shromáždění. Vláda se také skládá z předsedy, místopředsedů a ministrů. Dále, články 68-71 stanovují činnost vlády, ukládají jí práva, zakotvují znění slibu členů vlády a způsob odvolání vlády. Vláda po svém jmenování prezidentem republiky je povinna předstoupit před Národní

²⁹⁶Hlava třetí ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

²⁹⁷Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

²⁹⁸Prezident republiky může být s účinností od 8. března. 2013 stíhán i pro hrubé porušení Ústavy nebo jiné součásti ústavního pořádku

²⁹⁹Hlava třetí ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

³⁰⁰Hlava čtvrtá ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³⁰¹Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

³⁰²Články 67-80 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

shromáždění s programovým prohlášením a požádat je, aby s ním vyslovilo souhlas.³⁰³ V novelizaci je federální vláda nejvyšším výkonným orgánem federace. Federální vláda se skládá z předsedy, místopředsedů, ministrů a státních tajemníků. Státní tajemníci působí na všech federálních ministerstvech. Je-li ministrem občan České socialistické republiky, je státním tajemníkem občan Slovenské socialistické republiky, a naopak. Federální vláda spolupracuje s vládami obou republik při řešení federálních záležitostí.³⁰⁴

Dle demokratické ústavy je státní zastupitelství součástí moci výkonné. Státní zastupitelství zastupuje veřejnou žalobu v trestním řízení.³⁰⁵ V socialistické ústavě je obdoba státního zastupitelství a to prokuratura. Prokuratura provádí dozor nad důsledným prováděním a zachováním zákonů a jiných právních předpisů ministerstvy a jinými orgány státní správy, národními výbory, soudy, hospodářskými a jinými organizacemi i občany, v jejím čele stojí generální prokurátor.³⁰⁶

Soudní moc je v demokratické ústavě definovaná v hlavě čtvrté. Soudní moc vykonávají jménem republiky nezávislé soudy. Nestrannost soudců nesmí nikdo ohrožovat. Funkce soudce je neslučitelná s jinými ústavními funkcemi či funkcí ve veřejné správě a může jím být jmenován bezúhonný občan, který má vysokoškolské právní vzdělání. Soudce nelze proti jeho vůli odvolat nebo přeložit k jinému soudu, výjimky jsou možné jen z kárné odpovědnosti stanovené zákonem. Následujících člancích je zakotven Ústavní soud jako ochránce ústavnosti a definována soustava soudů – Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud, vrchní, krajské a okresní soudy.³⁰⁷ O soudní moci v socialistické ústavě hovoří hlava osmá. Soudy mají chránit socialistický stát, jeho společenská zřízení i práva a oprávněné zájmy občanů a organizací pracujícího lidu. Soudy také měly svou činností vychovávat občany k oddanosti k vlasti a věci socialismu, k zachování zákonů a pravidel socialistického soužití i k čestnému plnění povinností ke státu a společnosti. Soudy v ČSSR vykonávají volené a nezávislé lidové soudy. V článku 98 je popsána soustava soudů – Nejvyšší soud, krajské a okresní soudy, vojenské soudy, místní a lidové soudy. Soudci jsou voleni podle druhu soudu buď to krajskými národními výbory nebo občany podle volebního práva. Dále je popsán způsob rozhodování, účast pracujících na výkonu soudnictví a postup soudního řízení. Soudci jsou při výkonu své funkce nezávislí a jsou vázáni jedině právním řádem socialistického řádu a jsou povinni řídit se zákony

³⁰³Hlava pátá ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³⁰⁴Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

³⁰⁵Článek 80 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

³⁰⁶Článek 104-106 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³⁰⁷Hlava čtvrtá ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

a jinými právními předpisy a vykládat je v souladu se socialistickým právním vědomím.³⁰⁸ Ve federální novelizaci je zakotven Ústavní soud ČSSR, který je soudním orgánem ochrany ústavnosti.³⁰⁹

V hlavě sedmé, demokratické ústavy, jsou zakotveny základy územní samosprávy. Česká republika se dělí na základní územní samosprávné celky, obce, a na vyšší územní samosprávné celky, kraje.³¹⁰ Územní samosprávné celky jsou územními společenstvími občanů, která mají právo na samosprávu. Obce jsou vždy součástí vyššího územního samosprávného celku, kraje. Vytvořit nebo zrušit vyšší územní samosprávný celek lze jen ústavním zákonem. Ve člancích 101 až 105 je popsáno základní fungování územně samosprávných celků, stanovují jejich právní entitu a pravomoci, volbu zastupitelstva, možnost vydávání obecně závazných vyhlášek a možnost přenosu státní správy do rukou orgánů samosprávy.³¹¹ V socialistické ústavě zpracovává správu územních celků také hlava sedmá. Územní správa je řešena formou národních výborů. Národní výbory jsou nejširší organizací pracujících a jsou to orgány státní moci a správy v krajích, okresech a obcích. Národní výbory jsou složeny z poslanců, kteří jsou voleni lidem. Národní výbory vyvíjejí veškerou svou činnost za stálé a činné účasti pracujících svých obvodů a pracujíc v těsné součinnosti s ostatními organizacemi pracujícího lidu. Dále jsou stanoveny povinnosti poslance národního výboru vůči občanům, jež ho zvolili, znění slibu poslance národního výboru, finanční hospodaření, dělení národních výborů, pravomoci a odpovědnost národních výborů, možnost vydávání obecně závazných nařízeních a volbu rady národních výborů. Náplní národních výborů je za široké účasti občanů plánovitě řídit, organizovat a zajišťovat výstavbu v oblasti hospodářské, kulturní, zdravotní a sociální, uspokojovat hmotné i kulturní potřeby pracujících, zajišťovat ochranu socialistického vlastnictví, vymožeností pracujícího lidu, socialistického pořádku ve společnosti, dodržování pravidel socialistického soužití a upevňovat obranyschopnost republiky.³¹²

Demokratická ústava zakotvuje také nezávislé instituce, a to Nejvyšší kontrolní úřad a Českou národní banku.³¹³ Socialistická ústava další nezávislé instituce nezakotvuje, ale vzhledem k rozdílnému území státu navíc zakotvuje v hlavě šesté Slovenskou národní radu,

³⁰⁸Hlava osmá ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³⁰⁹Hlava šestá ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

³¹⁰Článek 99 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

³¹¹Článek 101-105 ústavního zákona č.1/1993 Sb., Ústava České republiky.

³¹²Hlava sedmá ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³¹²Článek 86–96 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³¹³Článek 97 a 98 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

která je národním orgánem státní moci a správy na Slovensku.³¹⁴ V novelizaci je tato úprava doplněna, a to v hlavě sedmé – státní orgány České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky, tedy ke Slovenské národní radě vznikl protipól Česká národní rada.³¹⁵ Každá z republik federace měla i svoji národní vládu.³¹⁶

³¹⁴Článek 73–85 ústavního zákona č.100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

³¹⁵Článek 102-123 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

³¹⁶Článek 124-139 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

6. Závěr

Předkládaná bakalářská práce seznamuje čtenáře s porovnáním socialistické ústavy Československa s demokratickou ústavou České republiky. K samotné komparaci však nešlo přistupovat bez toho, aniž by byly pečlivě prostudovány historické reálie předcházející vzniku citovaných ústav, neboť podoba ústav je dána téměř vždy historickými událostmi předcházejícími, popř. náhlými dějinnými zvraty. Obdobně tomu tak bylo i v případě socialistické ústavy Československa, kdy jejímu vzniku předcházelo přes třicet let hledání ideálního nastavení státoprávního uspořádání mezi Čechy a Slováky a odraz vlivu vlády jedné strany, a potřeby nahrazení předchozí ústavy 9. května. Následující federalizace byla nejen vyvolána událostmi roku 1968, ale také byla především vyvrcholením napětí v řešení česko-slovenských vztahů. Obdobně tomu tak bylo i v případě demokratické ústavy České republiky, kdy vývoj událostí v roce 1989, spojený s koncem vlády jedné strany a návratem k pluralitní demokracii a následujícím opuštěním myšlenky jednoho společného státu Čechů a Slováků, vedl k potřebě jiného nastavení ústavního pořádku. Z těchto důvodů práce shrnuje zásadní historické reálie mezi lety 1948-1989, které ovlivnily podobu těchto ústavních zákonů a popisuje ústavní vývoj od roku 1960 až do současnosti. Těmito reáliemi se zabývají první a druhá kapitola práce. V práci nedochází k hlubšímu studiu vztahu mezi Čechy a Slováky od roku 1918 do roku 1992, neboť toto nebylo předmětem práce, kterým bylo provést komparaci textů ústav. Nelze však vyloučit i určitý vliv těchto vztahů na utváření samotné podoby textů návrhů socialistických zákonů.

Samotná komparace ústav nám zodpověděla, jaké rozdíly mezi nimi jsou. Důvody, proč tomu tak je, jsou především ideologické. Jako zřejmý příklad lze uvést, že socialistická ústava a její novelizace jasně zakotvují vedoucí úlohu Komunistické strany Československa, budování socialismu, spojenectví se Sovětským svazem, zdůrazňování dělnické třídy, tedy pracujícího lidu atd. Demokratická ústava naopak zakotvuje demokratický systém, tedy lidská práva a svobody, občanská práva a hodnoty demokratické společnosti. Další signifikantní rozdíly jsou pak například v pluralitě politického systému vůči vládě jedné strany, zákonodárná moc ve formě dvoukomorového parlamentu proti Národnímu shromáždění (jednokomorové). Formální odpovědnost prezidenta republiky ze své funkce vůči Národnímu shromáždění (moc zákonodárná) oproti tomu, že prezident v demokratické ústavě České republiky není odpovědný ze své funkce jinému orgánu, vyjma případů ústavní žaloby proti prezidentu republiky, o které rozhoduje Ústavní soud. Rozdílné jsou i pravomoci státního zastupitelství versus prokuratury, jejíž další pravomocí byl i dohled nad prováděním

a zachováním zákonů, nejen v trestním řízení, ale i v zakotvení nezávislých institucí. Nemálo rozdílné je také pojetí soudní moci. Soudnictví je podle demokratické ústavy nezávislé, nestranné a má poskytovat ochranu práv. Soudcem může jmenován bezúhonný občan, který má vysokoškolské právní vzdělání. Oproti tomu socialistická ústava deklaruje soudy jako ochránitele socialistického zřízení. Soudci jsou voleni krajskými národními výbory nebo občany a přímo ústavou na ně nejsou kladeny požadavky pro výkon funkce. I v soudnictví je zachována ideologická rovina, kdy soudy svou činností měly vychovávat občany k oddanosti k vlasti, socialismu a k pravidlům socialistického soužití, taková to proklamace v demokratické ústavě neexistuje. Rozdíly byly nalezeny i v pojetí územní samosprávy. Demokratická ústava zřizuje územní samosprávné celky dvou typů – obce a vyšší samosprávné celky, tj. kraje. Obce jsou podřízené kraji, a jsou to společenství občanů, mohou vydávat obecně závazné vyhlášky a na jejich orgány lze přenést státní správu. Socialistická ústava řeší samosprávu přes národní výbory. Národní výbory mohou být buďto krajské, okresní nebo obecní, a jsou organizací pracujících a orgány jak samosprávy, tak státní moci.

Na základě všech zmíněných zákonů a složitě rešerše, které vedly k sepsání této absolventské práce, lze vyvodit závěr, že porovnávané ústavy byly velice ovlivněny dobou svého vzniku a stavem společnosti. To vyplývá ze zmíněných historických reálií. Analýza ústav a jejich porovnání také potvrzuje, že ústava je nezbytná pro právní stát bez ohledu na ideologické přesvědčení. Nutnost sepsání ústavy pro suverénní stát dokazuje i rozdělení ČSFR. Slovenská ústava částečně respektuje federaci, což je pochopitelné datem jejího schválení a účinnosti na rozdíl od české ústavy, která byla schválena těsně před dohodnutým datem zániku federace a účinnosti nabyla 1. ledna 1993. Každopádně všechny ústavy a ústavní zákony jasně definují existenci svého státu. Konkrétně v socialistické ústavě je Československá socialistická republika socialistickým státem.³¹⁷ Zatímco v demokratické ústavě je Česká republika svrchovaným, jednotným a demokratickým právním státem.³¹⁸

³¹⁷Hlava první, článek 1, odst. 1 ústavního zákona č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky

³¹⁸Hlava první, článek 1 ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

7. Seznam pramenů

7.1. Archivní prameny

Stenoprotokoly z digitálního repozitáře Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, společná česko-slovenská digitální knihovna.

Dostupné z: <https://www.psp.cz/eknih/index.htm>

- Česká národní rada, 1986–1990
- Federální shromáždění ČSSR 1986–1990
- Federální shromáždění ČSFR 1990–1992
- Česká národní rada, 1990–1992.

7.2. Právní prameny

Ústavní zákon č. 121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o Československé federaci.

Ústavní zákon č. 135/1989 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 100/1960 Sb, ústava Československé republiky.

Ústavní zákon č. 53/1990 Sb., o změně názvu České socialistické republiky

Ústavní zákon č. 81/1990 Sb., o změně názvu Československé socialistické republiky

Ústavní zákon č. 101/1990 Sb., o změně názvu Československé federativní republiky

Ústavní zákon č. 294/1990 Sb., kterým se mění a doplňuje ústavní zákon

č. 100/1960 Sb., ústava Československé socialistické republiky, a ústavní zákon

č. 143/1968 Sb., o Československé federaci, a kterým se zkracuje volební období národních výborů

Ústavní zákon č. 556/1990 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základní práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 91/1991 Sb., o Ústavním soudu České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 327/1991 Sb., o referendu

Ústavní zákon č. 460/1992 Sb., Ústava Slovenskej republiky

Ústavní zákon č. 493/1992 Sb., kterým se mění a doplňují ústavní zákon

č. 143/1968 Sb., o Československé federaci, ve znění pozdějších ústavních zákonů, a některé další ústavní zákony

Ústavní zákon č. 541/1992 Sb., o dělení majetku České a Slovenské Federativní Republiky mezi Českou republikou a Slovenskou republikou a jeho přechodu na Českou republiku a Slovenskou republiku

Ústavní zákon č. 542/1992 Sb., o zániku České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základní práv a svobod

Ústavní zákon č. 4/1993 Sb., o opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů

Ústavní zákon č. 29/1993 Sb., o některých dalších opatřeních souvisejících se zánikem České a Slovenské Federativní Republiky

Ústavní zákon č. 300/2000 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění ústavního zákona č. 347/1997 Sb., a ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky

Ústavní zákon č. 395/2001 Sb., kterým se mění ústavní zákon České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Ústavní zákon č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů

Ústavní zákon č. 71/2012 Sb., kterým se mění ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů

7.3. Odborná literatura a absolventské práce

ADAMOVIČ, Karolína, Antonín LOJEK, Karel SCHELLE a Jaromír TAUCHEN. *Velké dějiny zemí Koruny české, tematická řada, sv. V, Stát*. Praha: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-652-3.

BROZ, Jan a Jan CHMEL. *Pohled za oponu: studie o vzniku Ústavy České republiky a o kontextu její interpretace*. Praha: Leges, 2016. Teoretik. ISBN 978-80-7502-172-4.

FUKSOVÁ, Veronika. *Jak vznikala ÚSTAVA ČR; politický kontext, osobnosti, vlivy*. Praha, 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra politologie a sociologie. Vedoucí práce Kysela, Jan.

GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. vydání. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2001. 299 s.

GERLOCH, Aleš, Jiří HŘEBEJK a Vladimír ZOUBEK. *Ústavní systém České republiky: Základy českého ústavního práva*. Praha: Prospektrum, 1994. ISBN 80-85431-85-8.

GERLOCH, Aleš a Katarzyna ŽÁK KRZYŽANKOVÁ, ed. *Ústavní kontinuita České republiky s československou tradicí*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2018. ISBN 978-80-7380-749-8.

GERLOCH, Aleš a Jan KYSELA. *20 let Ústavy České republiky: ohlédnutí zpět a pohled vpřed*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-448-0.

GJURIČOVÁ, Adéla a Tomáš ZAHRADNÍČEK. *Návrat parlamentu: Češi a Slováci ve Federálním shromáždění 1989-1992*. Praha: Argo, 2018. ISBN 978-80-7285-213-0.

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 80-246-1027-2. (1.díl)

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 80-246-1210-0. (2.díl)

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 978-80-246-1285-0. (3.díl)

GRONSKÝ, Ján. *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa*. Praha: Karolinum, 2005-. ISBN 978-80-246-1389-5. (4.díl)

- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. [1. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.
- JANDA, Pavel. Ústavní aspekty zániku československé federace. Praha, 2010. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján
- JANEČEK, Viktor. Ústavní transformace a zánik čs. federace po listopadu 1989. Praha, 2018. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.
- JANKŮ, Lubomír. Pražské jaro 1968 v ústavním vývoji Československa. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.
- JIČÍNSKÝ, Zdeněk. *Vznik České národní rady v době Pražského jara 1968 a její působení do podzimu 1969*. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0147-9.
- KLÍMA, Karel. Komentář k ústavě a listině. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. 1019 s.
- KLÍMA, Karel. *Praktikum českého ústavního práva*. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-173-1.
- KUKLÍK, Jan. *Dějiny československého práva 1945-1989*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-17-9.
- KUKLÍK, Jan a Jan KUKLÍK. Dějepis pro gymnázia a střední školy. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7235-175-3
- KVAČEK, Robert. *Dvacáté století o sobě: výbor z úředních listin, záznamů, smluv a dohod, deklarácí, projevů, úvah, dopisů, vzpomínek a pamětí*. Liberec: Dialog, 2005. ISBN 80-86761-37-1.
- KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014. Teoretik. ISBN 978-80-7502-022-2.
- MLSNA, Petr. *Ústava ČR – vznik, vývoj a perspektivy*. Praha: Leges, 2011. Teoretik. ISBN 978-80-87212-63-9.
- PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-31-5.

- RYBKA, Tomáš. Zánik Československa z hlediska ústavního práva. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914-1992*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. ISBN 978-80-7429-133-3.
- RYCHLÍK, Jan. *Rozdělení Československa: 1989-1992*. Praha: Vyšehrad, 2012. ISBN 978-80-7429-296-5.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, 1998. ISBN 80-88880-11-4.
- SCHELLE, Karel. *Dějiny ústavního práva*. 2., aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2016. ISBN 978-80-7478-998-4.
- SCHELLE, Karel, TAUCHEN, Jaromír. *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích*. 2 svazky. Praha: Linde, 2013. 2800 s.
- ŠNAJDAUFOVÁ, Eva. *Ústavní aspekty zániku československé federace*. Praha, 2018. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.
- ŠOŠKOVÁ, Ivana. *Vznik Československé republiky a Slovensko*. Praha: Leges, 2019. Teoretik. ISBN 978-80-7502-338-4.
- TOMEŠ, Josef. *Tváře našich parlamentů: 150 let parlamentarismu v českých zemích 1861-2011*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7126-190-3.
- TRPIŠOVSKÁ, Jana. *Únor 1948 v prezidentské kanceláři*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Ústav českých dějin. Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan RYCHLÍK, DrSc.
- URBAN, Michal. "Pražské jaro" v ústavních dějinách Československa. Praha, 2008. Rigorózní práce. Univerzita Karlova, Právnická fakulta, Katedra ústavního práva. Vedoucí práce Gronský, Ján.
- VEBER, Václav. *Osudové únorové dny 1948*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.
- VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel, KNOLL Vilém. *České právní dějiny*. 2. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s.
- ZDOLINSKÝ, Stanislav, et. Al. *Československá ústava: Komentář*, 1 vyd. Praha, Panorama, 1988.

7.4. Internetové zdroje

Totalita CZ, Prokop Tomek [online] ©1999-2020 Dostupné z: <http://www.totalita.cz/50/50.php>

Právní prostor, JUDr. Jiří Mulák, Ph.D. [online] ©1999–2021 Dostupné z: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/ustavni-pravo/nekolik-poznamek-uvah-nad-ideou-democratickeho-pravniho-statu>